

Research Paper

Meta-Analysis of Factors Affecting the Development of Rural Entrepreneurship in Iran

Seyed Saeed Hosseinizadeh Arani¹, Mohammad Mehtari Arani², and
Abolghasem Bagheri³

1- Assistant Professor, Department of Sociology, Ayatollah Boroujerdi University, Boroujerd, Iran,
(Corresponding author: s.s.hoseynizadeh@abru.ac.ir)

2- Assistant Professor, Department of Management, Payame Noor University, Tehran, Iran

3- Assistant Professor, Department of Agriculture, Payame Noor University, Tehran, Iran

Received: 22 May, 2024

Revised: 12 September, 2024

Accepted: 02 October, 2024

Extended Abstract

Background: The development of rural entrepreneurship is a multidimensional phenomenon, influenced by various fields, factors, and skills. The establishment of rural growth centers, specialized training of entrepreneurs, the use of information and experiences of successful entrepreneurs and access to the media, attention to the specific characteristics of the environmental context, the existence of legal structures, economic conditions, level of knowledge, social and environmental conditions, innovation and pragmatism, access to water, soil texture type and water quality, and institutional factors (such as the property rights system, transparency and accountability), the reward system, etc., are some of the factors and indicators affecting the development of rural entrepreneurship in Iran. With the increase in the number of studies in the field of rural entrepreneurship, which is a necessary condition for the systematic production of knowledge, there is a need for reliable methods to integrate the findings of these studies more than ever. To understand this necessity, therefore, the present study sought to conduct a meta-analysis of the factors affecting the development of rural entrepreneurship in Iran to draw conclusions about the importance of the issue of rural entrepreneurship development and its antecedents by integrating and integrating separate research projects in a coherent manner.

Methods: This research was conducted using quantitative meta-analysis, a type of basic-applied research. In this method, statistical methods are used to summarize and provide a quantitative description of the findings of cumulative research. The statistical population in this study included retrospective research with rural entrepreneurship in the period from 2001 to 2024 as the dependent variable. Based on input criteria (statistical, quantitative studies, complete presentation of results and findings, retrospective research with the dependent variable of rural entrepreneurship and its forms) and output criteria (qualitative studies, meta-analytical research, barrier assessments, non-quantitative modeling, library studies, needs assessment, factor analysis and scale validation, ranking research, fuzzy and pure mathematical studies, and situational assessments of rural entrepreneurship), and also document evaluation based on validation criteria (document quality from the perspective of observing the principles of compiling valid research documents in the field of problem analysis, observing theoretical and methodological rules, and using appropriate statistics for description and analysis, as well as presenting results). Finally, 50 research documents were extracted in the form of 294 hypotheses. The extracted statistics were converted to r (correlation coefficient) using the Hunter and Schmidt approach. For the inferential analysis of the data, the publication bias hypothesis was assessed using a funnel plot and the Begg and Mezumdar rank correlation. A moderation analysis was performed to examine the factors that provided the significance of the effect to interpret the evidence and present the results, and to analyze the effect size and interpret the heterogeneity of the studies.

Results: The significance of the homogeneity coefficient Q revealed the existence of heterogeneity among the effect sizes of studies on rural entrepreneurship development in Iran, and, therefore, a random model was used to combine the effect sizes. The results of the Bagg and Mezomdar rank correlation analysis regarding the evaluation of publication bias in the reviewed studies indicated the confirmation of the no publication bias assumption. The results of the error-free N coefficient analysis indicated that 1570 more studies should be conducted in the field of rural entrepreneurship development so that the final results of the research could be changed by possible errors. Based on the results of this study, it was determined that the average combined effect size of the factors affecting rural entrepreneurship development was 0.475, which indicates

that the factors and indicators examined in studies on rural entrepreneurship development explain 0.47% of the changes in rural entrepreneurship development in Iran. This can help rural policymakers to focus on the important factors surveyed, provide the conditions for rural entrepreneurship development, and remove its obstacles. The results of the moderation analysis showed that men, educated individuals with an average age of 45 years, residents of the western regions of the country, and individuals, who were personally engaged in entrepreneurial activities (non-group), had a greater effect size on the development of rural entrepreneurship. A large part of the programs, strategies, and policies in the field of rural entrepreneurship are written as people-centered, and the necessary support for the development of women's entrepreneurship has not been provided in regulatory policies due to the existence of obstacles and limitations. Education and training increase the ability and mind of individuals to receive, process, and synthesize information, and increasing education and knowledge causes individuals to transform their ideas into new risky businesses with higher self-confidence in their capabilities. In relation to the index of the type of effective factors, institutional-organizational factors (0.638), economic and financial factors (0.571), individual factors (0.560), and environmental factors (0.542) played the greatest role in the development of rural entrepreneurship in Iran. Institutional and organizational factors affecting the development of rural entrepreneurship include activity and communication with special organizations for entrepreneurial activities, access to centers for receiving consulting services, provision of facilities, inputs, and raw materials required for entrepreneurial activity by government institutions, development of rural growth centers, support for entrepreneurial research, and formulation and amendment of required laws based on privatization and devolution policies.

Conclusion: According to the findings of this study, our suggestions include the psychological and motivational empowerment of villagers, relying on psychological preparation and motivation of villagers to start new businesses, changing and softening gender attitudes in rural communities toward women's entrepreneurship, increasing interventions by government and private institutions, and formulating intervention strategies to promote and develop rural businesses in the form of cooperatives and partnership communities, expanding new forms of entrepreneurship and self-employment in deprived areas of the country, including the eastern half, considering the environmental conditions and local requirements of the regions, and implementing a job diversification program, creating and strengthening entrepreneurial organizations and networks in rural areas of a province to facilitate relationships and meet awareness needs.

Keywords: Economic Factors, Individual Factors, Institutional-Organizational Factors, Meta-Analysis, Rural Entrepreneurship

How to Cite this Article: Hosseinizadeh Arani, S. S., Mehtari Arani, M., & Bagheri, A. (2025). Entrepreneurial Strategies for the Development of the Upstream and Downstream Value Chain of the Sericulture Industry. *J Entrepreneurial Strategies Agric*, 12(1), 146-167. DOI: 10.61186/jea.2024.429

مقاله پژوهشی

فرا تحلیل عوامل مؤثر بر توسعه کارآفرینی روستایی در ایران

سید سعید حسینی زاده آرانی^۱، محمد مهتری آرانی^۲ و ابوالقاسم باقری^۳

۱- استادیار، گروه جامعه‌شناسی، دانشگاه آیت‌الله بروجردی (ره)، بروجرد، ایران، (نویسنده مسئول: s.s.hoseynizadeh@abru.ac.ir)

۲- استادیار، گروه مدیریت، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

۳- استادیار، گروه کشاورزی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۷/۱۱

تاریخ ویرایش: ۱۴۰۳/۰۶/۲۲
صفحه ۱۴۶ تا ۱۶۷

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۳/۰۲

چکیده مبسوط

مقدمه و هدف: توسعه کارآفرینی روستایی به مثابه یک پدیده چندبعدی متأثر از زمینه‌ها، عوامل و مهارت‌های مختلف است. ایجاد مراکز رشد روستایی، آموزش تخصصی کارآفرینان، بهره‌گیری از اطلاعات و تجارب کارآفرینان موفق و دسترسی به رسانه، توجه به ویژگی‌های خاص بستر محیطی، وجود ساختارهای قانونی، اوضاع اقتصادی، سطح دانش، شرایط اجتماعی، محیطی، نوآوری و عمل‌گرایی، دسترسی به آب و عوامل نهادی نظیر نظام حقوق مالکیت، شفافیت، پاسخگویی و نظام پاداش‌ها، برخی از عوامل و شاخص‌های مؤثر بر توسعه کارآفرینی روستایی در ایران محسوب می‌گردند. با افزایش تعداد پژوهش‌ها در زمینه کارآفرینی روستایی که از شرایط ضروری تولید دانش به صورت نظام‌مند است؛ نیاز به شیوه‌های قابل اعتمادی جهت یکپارچه‌سازی یافته‌های این پژوهش‌ها بیش از هر زمانی وجود دارد. بر این اساس، پژوهش حاضر با درک این ضرورت در پی انجام فراتحلیل عوامل مؤثر بر توسعه کارآفرینی روستایی در ایران است تا با ادغام و یکپارچه‌سازی پژوهش‌های تحقیقاتی مجزا به صورت منسجم، استنباط‌هایی را در مورد اهمیت مسئله توسعه کارآفرینی روستایی و پیشنهادی‌های آن صورت دهد.

مواد و روش‌ها: این پژوهش به روش فراتحلیل کمی که نوعی پژوهش بنیادی-کاربردی است، انجام شده است. جامعه آماری در این پژوهش، شامل تحقیقات پیشیندی با متغیر وابسته کارآفرینی روستایی در بازه زمانی ۱۳۸۰ الی ۱۴۰۳ است که بر مبنای معیارهای ورودی (مطالعات آماری، کمی، ارائه کامل نتایج و یافته‌ها، تحقیقات پیشیندی با متغیر وابسته کارآفرینی روستایی و خروجی (مطالعات کیفی، تحقیقات فراتحلیلی، موانع‌سنجی‌ها، مدل‌سازی‌های غیرکمی، مطالعات کتابخانه‌ای، نیازسنجی، تحلیل عاملی و اعتبارسنجی مقیاس، تحقیقات رتبه‌بندی، مطالعات فازی و ریاضی‌محض و سنجش‌های وضعیتی کارآفرینی روستایی) و نیز ارزشیابی اسناد بر مبنای معیارهای اعتبارسنجی (کیفیت سند از منظر رعایت اصول تدوین اسناد پژوهشی دارای اعتبار در حیطه تحلیل مسئله، رعایت قواعد نظری، روشی و به کارگیری آماره‌های مقتضی جهت توصیف و تحلیل و نیز ارائه نتایج) مورد تحلیل قرار گرفته است. بر این مبنای، ۵۰ سند پژوهشی در قالب ۲۹۴ فرضیه استخراج گردیدند. آماره‌های مستخرج با استفاده از رویکرد هاتر و اشمیت به شاخص r^2 (ضریب همبستگی) تبدیل شدند. همچنین، به منظور تحلیل استنباطی داده‌ها، مفروضه سوگیری نشر با استفاده از نمودار کیفی و همبستگی رتبه‌ای بگ و مزومدار ارزیابی شدند. در راستای تفسیر شواهد و ارائه نتایج و به منظور تحلیل اندازه اثر و تفسیر ناهمگونی مطالعات، تحلیل تعدیل‌گری انجام شد و عواملی که موجب معناداری اثر را فراهم ساختند، مورد بررسی قرار گرفتند.

یافته‌ها: معناداری ضریب همگنی Q ، آشکار ساز وجود ناهمگنی میان اندازه‌های اثر مطالعات توسعه کارآفرینی روستایی در ایران بود و لذا جهت تلفیق اندازه‌های اثر از مدل تصادفی استفاده شد. نتایج حاصل از بررسی همبستگی رتبه‌ای بگ و مزومدار پیرامون ارزیابی سوگیری انتشار در مطالعات مورد بررسی نشان‌دهنده تأیید فرض عدم سوگیری انتشار بود. نتایج بررسی ضریب N ایمن از خطا گویای آن بودند که باید ۱۵۷۰ مطالعه دیگر در حوزه توسعه کارآفرینی روستایی به انجام برسند تا نتایج نهایی تحقیقات تحت تأثیر خطاهای احتمالی تغییر یابند. بر اساس نتایج این پژوهش، مشخص گردید که میانگین اندازه اثر ترکیبی عوامل مؤثر بر توسعه کارآفرینی روستایی برابر ۰/۴۷۵ بود. این اندازه نشان می‌دهد که عوامل و شاخص‌های مورد بررسی در مطالعات و تحقیقات توسعه کارآفرینی روستایی، ۴۷ درصد از تغییرات توسعه کارآفرینی روستایی در ایران را تبیین می‌نمایند. این می‌تواند به سیاست‌گذاران حوزه روستا کمک کند تا با تمرکز بر عوامل مهم احصاء شده، بسترهای توسعه کارآفرینی روستایی فراهم و موانع آن مرتفع گردد. نتایج تحلیل تعدیل‌گری نشان دادند که مردان، افراد تحصیل کرده با میانگین سنی ۴۵ سال، ساکنان نواحی غربی کشور و افرادی که به صورت شخصی اقدام به فعالیت‌های کارآفرینانه (غیر گروهی) می‌نمودند، اندازه اثر بیشتری در توسعه کارآفرینی روستایی داشتند. بخش عمده‌ای از برنامه‌ها، راهبردها و راهبردهای حوزه کارآفرینی روستایی مردم‌محور نگاشته شده است و حمایت‌های لازم جهت توسعه کارآفرینی زنان در سیاست‌های تنظیم‌گری صورت نگرفته است. وجود موانعی دیگر بر سر راه کارآفرینی زنان همچون مسئولیت‌های خانوادگی، فقدان مهارت‌های مدیریتی و آموزشی، فقدان اعتماد به نفس و ریسک‌پذیری پایین، محدودیت‌های رفت و آمدی، فرهنگ مردسالارانه جامعه، تحرک فضایی و عدم حمایت خانواده، پشتیبانی ضعیف نهادی سبب ورود کمتر زنان به حیطه کارآفرینی در نواحی روستایی گردیده است. تحصیلات و آموزش، توانمندی و ذهن اشخاص جهت دریافت، پردازش و ترکیب اطلاعات را افزایش داده‌اند و افزایش تحصیلات و دانش سبب می‌گردد تا فرد با اعتماد به نفس بالاتر در قبال توانمندی و قابلیت‌های خود، افکار را به کسب و کار مخاطره آمیز جدید مبدل سازد. همچنین، در رابطه با شاخص نوع عوامل مؤثر، عوامل نهادی-سازمانی (۰/۶۳۸)، عوامل اقتصادی و مالی (۰/۵۷۱)، عوامل فردی (۰/۵۶۰) و عامل محیطی (۰/۵۴۲) بیشترین نقش را در توسعه کارآفرینی روستایی در ایران داشتند. عوامل نهادی و سازمانی مؤثر بر توسعه کارآفرینی روستایی شامل فعالیت و ارتباط با تشکلهای ویژه فعالیت‌های کارآفرینانه، دسترسی به مراکز برای دریافت خدمات مشاوره، ارائه امکانات، نهاده‌ها و مواد اولیه مورد نیاز برای فعالیت کارآفرینانه توسط نهادهای دولتی، توسعه مراکز رشد روستایی، حمایت از تحقیقات کارآفرینی، تدوین و اصلاح قوانین مورد نیاز بر اساس سیاست خصوصی سازی و واگذاری امور تصدی‌گری هستند.

نتیجه‌گیری: با توجه به یافته‌های این تحقیق، توانمندسازی روانی-انگیزشی روستائیان با تکیه بر آماده‌سازی روانی و انگیزه بخشی روستائیان جهت شروع کسب و کارهای جدید، تغییر و تلطیف نگرش‌های جنسیتی در جوامع روستایی به مقوله کارآفرینی زنان، افزایش مداخلات نهادهای دولتی و خصوصی و تدوین استراتژی‌های مداخلاتی در راستای ترویج و توسعه کسب و کار روستایی در قالب تعاونی‌ها و اجتماعات شراکتی، بسط اشکال نوین کارآفرینی و خوداشتغالی در مناطق محروم کشور از جمله نیمه شرقی با توجه به بسترهای محیطی و اقتضات محلی مناطق و اجرای برنامه تنوع بخشی شغلی، ایجاد و تقویت تشکلهای شبکه‌های کارآفرینی در مناطق روستایی یک استان به منظور تسهیل روابط و تأمین نیازهای آگاهی‌بخشانه پیشنهاد می‌گردد. همچنین، با توجه به نتایج این تحقیق پیرامون اثرگذاری بیشتر عوامل نهادی-سازمانی و عوامل اقتصادی-مالی، پیشنهاد می‌گردد تا مطالعاتی با هدف تحلیل موانع نهادی-سازمانی توسعه کارآفرینی روستایی با تمرکز بر ساختار نیمه‌بروکراتیک-نیمه‌سنتی سازمان‌های ایران و نیز شرایط، موانع و بسترهای تسهیل‌کننده اعطای تسهیلات مالی-اعتباری، افزایش سرمایه‌گذاری کارآفرینان شهری در محیط روستا و جهت‌دهی نظام پولی-بانکی کشور در مسیر افزایش توان اقتصادی ساکنین نواحی روستایی در حوزه فعالیت‌های کارآفرینانه آمیخته با مخاطره صورت گیرد.

واژه‌های کلیدی: کارآفرینی روستایی، فراتحلیل، عوامل اقتصادی، عوامل فردی، عوامل نهادی-سازمانی

مقدمه

تجربه بشری آشکار ساخته است که تمرکز بر رشد اقتصادی بدون لحاظ کردن سایر وجوه اجتماعی، سیاسی و فرهنگی آن، نه تنها منجر به توسعه نمی گردد، بلکه مشکلات پیشین را تشدید می سازد. به همین علت، مسئله توسعه در وجوه گوناگون آن مدنظر قرار گرفته است و از میان اشکال مختلف توسعه، مقوله «توسعه روستایی» از مهم ترین اولویت های برنامه کلان توسعه یک جامعه است که به باور بسیاری از صاحب نظران توسعه جامعه، هرگز بدون توسعه روستایی حاصل نمی گردد (Moradi *et al.*, 2022). با این وجود، مناطق روستایی ایران همچون دیگر جوامع در حال توسعه درگیر چالش های متعددی چون فقر، بیکاری پنهان، تداوم نابرابری در حوزه توزیع فرصت ها و منابع و از میان رفتن محیط زیست بوده اند که خود گویای ناکامی راهبردهای پیشین توسعه روستایی به منظور ارائه راه حل های متناسب رفع مسائل روستایی است. به همین دلیل، «کارآفرینی روستایی» همچون موتور محرک رشد و توسعه جوامع جایگاه منحصر به فردی در روند سیاست گذاری هدفمند مناطق روستایی به دست آورده است و طیف گسترده ای از نظریه های علمی از کارآفرینی روستایی به عنوان عامل اصلی در توسعه نظام های اجتماعی و اقتصادی روستایی یاد نمودند (Polbitsyn, 2019).

توسعه کارآفرینی روستایی بیانگر افزایش حمایت و ایجاد کارآفرینی بیشتر در مناطق روستایی است و این مسئله مستلزم ایجاد جوامع کارآفرین و بسط تغییرات فرهنگی در نواحی روستایی است تا پتانسیل های کارآفرینی پذیرش بالاتری پیدا کنند (Darban astane *et al.*, 2021). کارآفرینی در محیط های روستایی در پی کشف فرصت های جدید، نوآوری و خلاقیت در فعالیتهای کشاورزی و غیر کشاورزی، کاربری زمین و در اصل بهره گیری بهینه، متنوع و نوآورانه از منابع روستایی برای کسب سود بالاتر و حل مسائل اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی روستایی است (Shenge *et al.*, 2021). اهمیت کارآفرینی در فضای روستایی در وهله نخست متوجه ایجاد فرصت های شغلی و نیز ایجاد فعالیتهای مخاطره آمیز است که قادر است از یک سو، به راهکارهای نوینی در نظریه های توسعه جهت توانمندسازی و ظرفیت سازی در مناطق روستایی در راستای نیل به توسعه پایدار منجر گردد که خود بستری را برای افزایش سطح فعالیت، تنوع بخشی به درآمدها در تولیدات کشاورزی و غیر کشاورزی، بیشتر ساختن زیرساخت های اجتماعی جهت انجام هزمان تحقیق و توسعه، ارتقاء کیفیت نیروی انسانی، بهبود کیفیت مدیریتی، بسط آموزش و توسعه فناوری در جوامع روستایی فراهم می سازد. همچنین، راهبرد مطلوبی به منظور مقابله با فقر و نگهداشت ثروت در جوامع روستایی کم درآمد است و قادر است بهره وری منابع محلی را افزایش دهد.

توسعه کارآفرینی روستایی متشکل از تمامی فعالیتهایی است متمرکز بر تشویق و حمایت از کارآفرینان روستایی جهت ایجاد کسب و کارهای جدید و نیز تشویق کسب و کارهای موجود در جهت توسعه فعالیت ها و حرکت به سوی محقق سازی ایده های نوین و کارآمد و در عین حال، تقویت شاخص ها و

عواملی است که جریان کارآفرینی را در فضای روستایی تقویت می کند. این مقوله دربرگیرنده تحریک طرح های کارآفرینی روستایی از مسیر اشاعه مدل های موفق کسب و کار در راستای کاهش مخاطرات ناشی از ناکامی کسب و کارهای کوچک، ارتقاء سطح اعتماد به نفس کارآفرینان بالقوه در محیط های روستایی و نیز تشویق ایجاد کسب و کارهای جدید از سوی گروه های جمعیتی بود (Hallaji-Sani *et al.*, 2023). بنا بر این، ارکان توسعه کارآفرینی روستایی شامل توسعه آموزشی کارآفرینی، ایجاد محیط های کسب و کار مناسب و انجام اقدامات لازم برای توسعه کارآفرینی می گردند.

کارآفرینی روستایی مبتنی بر تحریک استعداد های محلی کارآفرین روستائیان و رشد سازمان ها و شرکت های بومی است، وجود فرصت ها در مناطق روستایی را تشخیص می دهد و ترکیبی ویژه از منابع را در داخل یا خارج از حیطه کشاورزی تسریع می نماید (Imani & Azimi, 2021). کارآفرینی روستایی با ایجاد فرصت های شغلی، تنوع بخشی به محصولات، تولید ثروت و ارتقاء شرایط اقتصادی از جمله ایجاد مشاغل، نوآوری در فعالیت ها، رقابت آفرینی، نابرابری ها و شکاف های اجتماعی را کاهش می دهد و بستر اصلی ارتقاء سطح توسعه جوامع و نیل به توسعه پایدار است (Oykuiyigun, 2015). به همین دلیل، شکل گیری روابط کارآفرینی روستایی و دیگر مفاهیم به منظور نیل به منافع توسعه فرمولی از مهم ترین مباحث یک دهه اخیر محسوب می شود (Mottiar *et al.*, 2018) و تلاش دولت ها در ایران به آن معطوف بوده است که از موتور محرک کارآفرینی روستایی در راستای توسعه ظرفیت های محلی، ایجاد فضای مطلوب کسب و کار، بازتولید هویت، ارتقاء سطح زندگی و نیز دسترسی کشور به رشد و پیشرفت اقتصادی بهره گیرند. بنا بر این، ایجاد، تقویت و توسعه کارآفرینی روستایی در بسیاری از جوامع من جمله ایران مورد تأکید هستند و رویکردها و شیوه های مختلفی برای بهبود آن ارائه گردیده اند که برحسب شرایط هر جامعه قابلیت کاربرد پیدا می کنند.

توسعه کارآفرینی روستایی خود به مثابه یک پدیده چندبعدی، متأثر از زمینه ها، عوامل و مهارت های مختلف است: ایجاد مراکز رشد روستایی (Kord & Abtin, 2013)، آموزش تخصصی کارآفرینان، بهره گیری از اطلاعات و تجارب کارآفرینان موفق و دسترسی به رسانه، توجه به ویژگی های خاص بستر محیطی، وجود ساختارهای قانونی (Abbasi *et al.*, 2020)، اوضاع اقتصادی، سطح دانش، شرایط اجتماعی، محیطی، نوآوری و عمل گرایی (Karami & Aliyari, 2021)، دسترسی به آب، نوع بافت خاک و کیفیت آب و عوامل نهادی نظیر نظام حقوق مالکیت، شفافیت و پاسخگویی و نظام پاداش ها (Zahmatkesh *et al.*, 2023) و غیره، برخی از عوامل و شاخص های مؤثر بر توسعه کارآفرینی روستایی در ایران محسوب می گردند. در مقابل، عواملی چون روند دریافت اعتبارات بانکی، کمبود یا فقدان منابع مالی، ضعف زیرساخت ارتباطات و حمل و نقل، مشکلات بازاریابی، چالش های فناورانه و سطوح پایین آموزش (Taghizadfanid & Shahbazi, 2023)، ضعف در مدیریت، سیاست گذاری و برنامه ریزی

استنباط‌هایی را در مورد اهمیت مسئله توسعه کارآفرینی روستایی و پیش‌بینی‌های آن صورت دهد.

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

واژه کارآفرین از فعل فرانسوی انترپرندر^۱ به معنی «به عهده گرفتن» اخذ شده و مسئله بنیادین آن در حوزه‌های اقتصادی و مدیریتی، ایجاد ارزش از مسیر نوآوری است که خود از مباحث شومپیتر پیرامون تغییر و نوآوری برآمده است (Karami & Aliyari, 2021). کارآفرینی جریانی است که طی آن فرصت‌هایی کشف می‌گردند که ماحصل آن‌ها شروع یک فعالیت اقتصادی است (Dobson & McLuskie, 2020). در تعریف مؤسسه جهانی کارآفرینی و توسعه، کارآفرینی تعاملی پویا مابین نگرش‌ها، قابلیت‌ها و توانایی‌ها، آرزوها و آرمان‌های کارآفرینی از جانب اشخاص است که موجب تخصیص بهینه منابع از مسیر ایجاد و راه‌اندازی سرمایه‌گذاری‌های جدید می‌گردد (Acs et al., 2018). مهم‌ترین خصوصیات و وجوه شکل‌دهنده یک فعالیت کارآفرینی شامل نوآوری و خلاقیت، عمل‌گرایی، ریسک‌پذیری، به‌کارگیری منابع، استفاده از فرصت‌ها و ایجاد ارزش افزوده است. کارآفرینی در قالب رویکردهای مختلفی مطرح گردیده است که آن‌ها را می‌توان در دو سطح فردی و زمینه‌ای جای داد؛ در سطح فردی، کارآفرین پدیده و واحد اصلی تحلیل است (رویکردهای اقتصادی- روانشناختی) و در سطح زمینه‌ای و رفتاری، بسترهای کارآفرینی و ارتباط آن با کارآفرینی مطرح شده و کارآفرینی حاصل تعامل میان افراد و محیط است. لذا، کارآفرینی یک مقوله چندوجهی و چندبعدی است که بر پیوند میان اشخاص و فرصت‌های کسب و کار تأکید دارد و شامل پیوند میان وجود فرصت‌های سودآور و وجود اشخاص متهور است.

تاکنون، دو تفکر اصلی جهت آغاز و ادامه مشاغل روستایی شناسایی شده‌اند که شامل «کارآفرینی در روستا» و «کارآفرینی روستایی» است. کارآفرینی در روستا گویای توسعه فعالیت‌های کارآفرینی به شکل محدود در مناطق روستایی است، فعالیت‌هایی که عمدتاً سودآور هستند و به مکان و منابع روستایی وابستگی ندارند. لیکن، کارآفرینی روستایی متمرکز بر فعالیت‌های کارآفرینی است که تأکید اصلی آن بر پیوند منابع محلی و فضای کسب و کار در نواحی روستایی است. خصیصه این نوع کسب و کار آن است که تجارت برای حمایت و پشتیبانی از توسعه آینده خود به منابع طبیعی، انسانی، اجتماعی، فرهنگی، تاریخی و مالی روستاها نیازمند است (Klofsten et al., 2019؛ به نقل از Jamini & Jamshidi, 2021). کارآفرینی روستایی شکلی از کارآفرینی است که در آن شرایط ویژه مناطق روستایی اعم از بالاتر بودن ریسک، کمبود امکانات و ضعف مدیریت در نواحی روستایی متفاوت از دیگر نواحی و فعالیت‌ها هستند (Yasuri & Nowrouzinejad, 2021). این صورت از کارآفرینی متمرکز بر تحریک استعدادهای محلی کارآفرینی و رشد شرکت‌های بومی است که وجود فرصت‌ها را در نواحی روستایی تشخیص می‌دهد و ترکیب ویژه‌ای از منابع داخل یا خارج از فضای کشاورزی را تسریع می‌نماید.

توسعه‌ای، محدودیت‌های ترویجی، و ضعف در باورهای ذهنی و رفتاری روستاییان (Sheikhi et al., 2023) از مهم‌ترین موانع و چالش‌های پیش‌روی کارآفرینی روستایی محسوب می‌گردند.

در حوزه کارآفرینی روستایی، نتایج پژوهش احمدی و همکاران (Ahmadi et al., 2019) پیرامون عوامل مؤثر بر توسعه کارآفرینی زنان روستایی آشکار ساختند که اندازه اثر متغیرهای فردی، اجتماعی، اقتصادی و مالی بر کارآفرینی زنان روستایی در حد متوسط و متوسط به بالا و اندازه اثر شاخص بازاریابی ضعیف بودند. کشاورز (Keshavarz, 2018) طی «واکاوی تعیین‌کننده‌های و پیش‌رآن‌های توسعه کارآفرینی روستایی در ایران» دریافت که متغیرهای تجربه، شغل والدین، نگرش به کارآفرینی و ارتباطات درون اجتماعی اندازه اثر بزرگتری بر توسعه کارآفرینی روستایی داشتند. یافته‌های پژوهش جیمینی و جمشیدی (Jamini & Jamshidi, 2021) نیز آشکار ساخت که دو عامل سیاست‌های حمایت اقتصادی و عوامل محیطی-منطقه‌ای با ضرایب اثر ۰/۶۱ و ۰/۴۶ بالاترین اثر را بر توسعه شاخص‌های کارآفرینی در مناطق روستایی ایران داشتند.

بر این اساس، شکل‌گیری و نشر پژوهش‌های متعدد طی دو دهه اخیر در حوزه توسعه کارآفرینی روستایی، ارائه نتایج مختلف در این تحقیقات، عدم شکل‌گیری یک تصویر کلی و جامع از عوامل مؤثر بر توسعه کارآفرینی روستایی و بیان مقطعی شاخص‌های تعیین‌بخش در این پژوهش‌ها سبب گردیده‌اند تا پژوهش حاضر در جهت بررسی عوامل مؤثر بر توسعه کارآفرینی روستایی در ایران صورت‌بندی گردد و تلاش نماید تا مهم‌ترین عوامل مؤثر بر توسعه کارآفرینی روستایی را شناسایی، گروه‌بندی و تبیین کند. مهم‌ترین اهداف این تحقیق شامل احصاء و تحلیل میزان اندازه اثر متغیرهای مختلف مؤثر بر توسعه کارآفرینی روستایی در ایران و تحلیل نقش متغیرهای جنسیت، سطح تحصیلات، نوع متغیر اثرگذار، موقعیت جغرافیایی و نوع فعالیت (فردی/جمعی) در تعدیل اندازه اثر مطالعات توسعه کارآفرینی روستایی است.

شناسایی عوامل مؤثر و تسهیل بسترهای توسعه کارآفرینی روستایی به‌روش فراتحلیل ضرورت انجام یک چنین تحقیقی را توجیه می‌نماید، چرا که هم‌سو با افزایش تعداد پژوهش‌ها و انباشت پژوهش‌های قبلی که از شرایط ضروری تولید دانش به‌صورت نظام‌مند است، نیاز به شیوه‌های قابل اعتمادی جهت یکپارچه‌سازی یافته‌های این تحقیقات بیش از هر زمانی وجود دارد. در عین حال، نیاز به بهره‌گیری از تصمیم‌گیری مبتنی بر شواهد مربوط به اهمیت درک اینکه پژوهش‌های گذشته چگونه انجام شده‌اند، چه چیزی حاصل شده است و شواهد تراکمی چه چیزی را پیشنهاد می‌نمایند، از ضرورت‌های اصلی انجام فراتحلیل در حوزه علوم مختلف است. بنا بر این، پژوهش حاضر با درک این ضرورت در پی انجام فراتحلیل عوامل مؤثر بر توسعه کارآفرینی روستایی در ایران است تا با ادغام و یکپارچه‌سازی پژوهش‌های تحقیقاتی مجزا در یک کل منسجم،

^۱ Entrepreneur

پژوهشی، نظریه‌های متعددی ارائه گردیده است. به عنوان مثال، روانشناسان جهت ارزیابی کارآفرینی از خصائص روانشناختی و جامعه‌شناسان از پدیده‌های اجتماعی بهره برده‌اند. محققان مدیریت، به بررسی مدیریت کارآفرینی و ایجاد محیط کارآفرینانه در سازمان همت گماشته‌اند. اقتصاددانان جریان کارآفرینی روستایی را نوعی استراتژی جهت پیشگیری از اشتغال و افزایش استقلال خود دانسته‌اند (Karami & Aliyari, 2021). از منظر آلیسون^۱، فعالیت کارآفرینی متأثر از عوامل مختلفی چون ویژگی‌های فردی، سیاست‌ها، قواعد، فرهنگ و دانش فنی است. حال با توجه به این که تمامی جوامع یا همه افراد درون یک کشور جهت نیل به شرایط کارآفرینی وضعیت و موقعیت مساوی و برابری ندارند، لذا لازم است تا شرایط توسعه کارآفرینی در سرزمین ایجاد گردد و در راستای توانمندسازی، ظرفیت‌سازی و افزایش بسترهای فعالیت‌های مشارکتی در نواحی روستایی، ضرورت دارند تا تبیین متناسبی از عوامل و پیشایندهای اثرگذار بر موفقیت افراد روستایی و زمینه‌های افزایش کارآفرینی جهت ارتقاء وضعیت روستایی کارآفرینان در نواحی روستایی انجام شود. این پژوهش بخشی از تلاش مذکور جهت فهم پیشایندهای توسعه کارآفرینی روستایی محسوب می‌گردد.

ذوالفقاری و قانعی (Zolfaghari & Ghanei, 2024) در «فرا تحلیلی بر موانع کارآفرینی زنان روستایی در ایران» به بررسی ۲۴ پژوهش در بازه زمانی ۱۳۹۱-۱۴۰۰ پرداخته‌اند و نشان داده‌اند که اندازه اثر موانع کارآفرینی زنان روستایی برابر ۰/۴۸۱ و در سطح متوسط به بالا بوده است و موانع فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و زمینه‌ای (بالا ترین سطح اثر) از مهم‌ترین موانع کارآفرینی زنان روستایی در ایران بوده‌اند. یاسوری و نوروزی‌نژاد (Yasuri & Nowrouzinejad, 2021) در قالب «فرا تحلیل کیفی ابعاد توسعه کارآفرینی زنان روستایی» با بررسی ۴۶ پژوهش از مجموع ۱۱۲ مقاله منتشر شده در بازه زمانی ۱۳۸۴ الی ۱۳۹۹ نشان دادند که مهم‌ترین عوامل اثرگذار بر توسعه کارآفرینی زنان روستایی شامل سطح سواد و دانش فردی، شرکت در دوره‌های آموزشی کارآفرینی، کسب درآمد، عضو شدن در گروه‌های ثانویه، حمایت‌های خانوادگی، دولتی و عامل حمل و نقل بودند. احمدی و همکاران (Ahmadi et al., 2019) در «فرا تحلیل عوامل مؤثر بر توسعه کارآفرینی زنان روستایی» با بررسی تحقیقات منتشر شده از سال ۱۳۸۶ الی ۱۳۹۸ به این نتیجه دست یافتند که اندازه اثر متغیرهای فردی، اجتماعی، اقتصادی و مالی بر کارآفرینی زنان روستایی در حد متوسط و متوسط به بالا و اندازه اثر شاخص بازاریابی ضعیف بودند. همچنین، کشاورز (Keshavarz, 2018) طی «واکاوی تعیین‌کننده‌های و پیشران‌های توسعه کارآفرینی روستایی در ایران» با بررسی ۱۵ مقاله نشان دادند که متغیرهای تجربه، شغل والدین، نگرش به کارآفرینی و ارتباطات درون اجتماعی اندازه اثر بزرگتری بر توسعه کارآفرینی روستایی داشتند و سازه‌های توانمندی کارآفرینانه، فرهنگ کارآفرینی و اصلاح یا تدوین قوانین حمایتی در پیشبرد اهداف توسعه کارآفرینی مؤثر بودند.

کارآفرینی روستایی دربرگیرنده جریان تعامل مستمر مابین افراد و بسترها و زمینه‌ها است. در جریان توسعه کارآفرینی روستایی، افراد تعاملات خویش را با دیگر افراد حاضر در شبکه روابط و تعاملات اجتماعی کارآفرینانه از مسیر قبول نقش‌های متنوع دنبال نموده، فرصت‌ها را بعد از بازشناسی و ارزشیابی، به کار می‌گیرند و توسعه می‌دهند تا با ترویج اشتغال، متنوع نمودن کسب و کار و تولید درآمد در روستاها شرایط بهبود سرمایه اجتماعی، مشارکت، عاملیت و توسعه پایدار روستاها را فراهم سازند.

کارآفرینی روستایی متمرکز بر دو فعالیت «تشویق و حمایت از کارآفرینان روستایی جهت ایجاد کسب و کارهای جدید و نیز تشویق کسب و کارهای موجود در جهت توسعه فعالیت‌ها و حرکت به سوی محقق‌سازی ایده‌های نوین و کارآمد است. اتحادیه اروپا در سال ۲۰۰۶ هرم توسعه کارآفرینی روستایی را در قالب سه رکن مطرح نمود. رکن اول دربرگیرنده برنامه‌های آموزش و پرورش برای رشته‌های موردنیاز و آموزش مهارت‌های موردنیاز جهت توسعه روحیه کارآفرینی و احیاء آموزش کارآفرینی است. رکن دوم شامل شکل‌دهی به یک محیط کسب و کار مطلوب برای کارآفرینان از این مسیر است:

۱- دسترسی دادن به منابع مالی و تأمین قسمی از طرح‌های اعتباری خرد و تضمین وام جهت آغاز فعالیت‌های غیر کشاورزی در روستاها، ۲- ارائه پیشنهاد برای کارآفرینان در مراحل توسعه کسب و کار از مسیر نظام مالیاتی روستایی مطلوب‌تر، ۳- اجرای یک نظام تنظیم زمان پرداخت کمک‌های اجتماعی در یک دوره محدود زمانی بر مبنای شرایط خاص برخی کارآفرینان و ۴- تنزل بروکراسی سازمانی و محدودیت‌ها و ایجاد نوعی نقطه تماس در سطح مناطق روستایی در جهت نیل به اطلاعات کامل برای شرکت‌های متوسط روستایی و مواردی از جمله حمایت مالی و مشاوره عمومی و تسهیل قواعد مرتبط به اشتغال و اجرای برنامه‌های منعطف. رکن سوم کارآفرینی روستایی، مربوط به اقدامات لازم برای توسعه کارآفرینی است. این اقدامات دربرگیرنده تحریک طرح‌های کارآفرینی روستایی از مسیر اشاعه مدل‌های موفق کسب و کار در راستای کاهش مخاطرات ناشی از ناکامی کسب و کارهای کوچک، ارتقاء سطح اعتماد به نفس کارآفرینان بالقوه در محیط‌های روستایی و نیز تشویق ایجاد کسب و کارهای جدید از سوی گروه‌های جمعیتی بود (Hallajisani et al., 2023).

بنا بر این، ارکان توسعه کارآفرینی روستایی شامل توسعه آموزشی کارآفرینی، ایجاد محیط‌های کسب و کار مناسب و انجام اقدامات لازم برای توسعه کارآفرینی محسوب می‌گردد. بسط کارآفرینی روستایی به عوامل متعددی چون عوامل فرهنگی و اجتماعی، محیطی، زیرساختی، نهادی و اقتصادی وابسته است و ایجاد نظامی که در آن کارآفرینی در یک فضای روستایی تشویق گردد، نیازمند برنامه‌ریزی‌هایی است که بدون شناخت صحیح عوامل مؤثر در ایجاد این فعالیت‌ها ممکن نخواهند بود. ارزیابی ادبیات نظری در حوزه توسعه کارآفرینی روستایی بیانگر آن است که محققان متعددی به تعیین عوامل مؤثر بر کارآفرینی مبادرت ورزیده و با توجه به رویکرد و زمینه

¹ Alison

مسئله تحقیق ارائه می‌نماید. مراحل انجام فراتحلیل عبارت‌اند از ۱- تدوین مسئله (تحلیل پیشایندهای توسعه کارآفرینی روستایی در ایران). ۲- جستجوی پیشینه پژوهش: به‌منظور گردآوری پیشینه تحقیق، جستجوی نظام‌مندی در پایگاه‌های نمایه‌کننده مقالات علمی و پژوهشی اعم از پایگاه جهاد دانشگاهی (۱۴۹ عنوان موضوعی مرتبط)، علوم انسانی (۲۵۱)، نورمگز (۲۶۸)، مگیران (۳۰۰)، علم‌نت (۲۹۲) و فصل‌نامه‌های مرتبط در حوزه مطالعات روستایی و کارآفرینی (بالغ بر ۶۸۰ عنوان موضوعی مرتبط) با استفاده از کلیدواژگان «کارآفرینی، کارآفرینی روستایی، و توسعه روستایی» به انجام رسید. در این حوزه، بالغ بر ۱۹۴۰ مقاله از منظر موضوعی در قالب مطالعات کارآفرینی روستایی، گرایش به کارآفرینی، مهارت‌های کارآفرینی، ظرفیت کارآفرینی، قابلیت کارآفرینی و کارآفرینی کشاورزی مرور شدند و ۱۷۹ سند پژوهشی در گام نخست احصاء گردید. منظور از سند پژوهشی، تمامی مطالعات و تحقیقات منتشر شده در حوزه موضوعی توسعه کارآفرینی روستایی و سایر عناوین مرتبط بودند که طی مرور عنوان و چکیده اثر در گام نخست، ۱۷۹ سند مرتبط شناخته شدند. ۳- ارزشیابی اسناد و گردآوری اطلاعات: براساس ملاک‌های ورودی (مطالعات مبتنی بر تحلیل آماری روابط میان متغیرها، کمی، ارائه کامل نتایج و یافته‌ها، تحقیقات منتشرشده در ایران در بازه زمانی ۱۳۸۰ الی ۱۴۰۳، تحقیقات پیشایندهای متغیر وابسته کارآفرینی روستایی و صور آن) و خروجی (مطالعات کیفی، تحقیقات فراتحلیلی، موانع‌سنجی‌ها، مدل‌سازی‌های غیر کمی، مطالعات کتابخانه‌ای، نیازسنجی، تحلیل عاملی و اعتبارسنجی مقیاس، تحقیقات رتبه‌بندی، مطالعات فازی و ریاضی محض و سنجش‌های وضعیتی کارآفرینی روستایی) و نیز ارزشیابی اسناد بر مبنای معیارهای اعتبارسنجی (کیفیت اسناد مورد بررسی از نظر تنوع‌بخشی کردن طرح مسئله، تحلیلی- بودن مسئله، مشخص‌ساختن عوامل مؤثر بر توسعه کارآفرینی روستایی، رعایت قواعد نظری اعم از ارائه تعریف دقیق از مفاهیم، ترسیم فضای ارتباطی و بهره‌مندی از چارچوب روابط میان متغیر مستقل و وابسته، مشخص کردن دقیق روش، تعیین جامعه آماری، حجم نمونه، ارائه مشخصات جمعیت‌شناختی، آماره‌های مورد استفاده برای تحلیل فرضیه‌ها، بیان سطح معنی‌داری و مقدار، جهت و شدت روابط و بحث در مورد روابط تأیید شده، تحلیل تطبیقی نتایج با مطالعات پیشین و نتیجه‌گیری با تمرکز بر تبیین روابط، ۱۲۶ سند پژوهشی از جریان تحلیل خارج و ۵۰ سند وارد تحلیل گردیدند.

لازم به ذکر است که فراتحلیل مبتنی بر تحلیل رابطه مبتنی میان متغیر (های) مستقل (عوامل مختلف پیشایندهای یا عوامل مؤثر گوناگون) با یک متغیر وابسته یکسان (در اینجا کارآفرینی روستایی) است. بنا بر این، ملاک عمل در این تحقیق مطالعاتی بوده‌اند که در آن‌ها با استفاده از ابزارهای کمی و تحت تعاریف عملیاتی مشخص اقدام به بررسی مسئله کارآفرینی روستایی شده است و بر مبنای آن، توصیف‌های کمی و تحلیل‌های آماری از عوامل مؤثر بر مسئله کارآفرینی روستایی ارائه داده‌اند. بر این اساس، مطالعاتی که به روش کیفی انجام شده‌اند و فاقد داده

در حیطه مطالعات خارجی، الالکان (Olalekan, 2024) طی یک بررسی سیستماتیک رابطه پیچیده بین کارآفرینی روستایی و چشم‌انداز دیجیتال رو به رشد، چگونگی استفاده کارآفرینان روستایی از فناوری‌های دیجیتال، موانعی پیش رو در پذیرش آن و اثرات آن بر اقتصاد محلی و توسعه جامعه را با ترکیب دیدگاه‌های مختلف مورد بررسی قرار داد. شاو و همکاران (Shao et al., 2024) طی بررسی «عوامل مؤثر بر کارآفرینی پایدار روستایی»، یک سیستم ارزیابی جامع را برای کارآفرینی پایدار روستایی ابداع نموده‌اند که شامل چهار بعد است: کارآفرینان، جنبه‌های اقتصادی، اجتماعی و زیست-محیطی. نتایج این تحقیق بر اهمیت ابعاد اقتصادی در تقویت کارآفرینی پایدار روستایی تأکید کردند و نشان دادند که نوع کارآفرینی، حمایت مالی، ارزش اقتصادی و سیاست‌های مطلوب به عنوان عوامل محرک پیشرفت کارآفرینی پایدار روستایی بودند و برعکس، انگیزه کارآفرینی و محیط کسب و کار به‌عنوان عوامل وابسته در این پیوند علی ظاهر شدند. آسمیت^۱ و همکاران (Asmit et al., 2024) در تحقیقی با عنوان «کشف بلوک‌های سازنده کارآفرینی روستایی»، یک رویکرد پیشرفته برای کشف مؤلفه‌های اساسی اکوسیستم‌های کارآفرینی روستایی با استفاده از تکنیک‌های کتاب‌سنجی ارائه کردند و با به‌کارگیری تحلیل هم‌رویداد، مؤلفه‌های ضروری کارآفرینی روستایی را به دو گروه مؤلفه‌های کنشگر (دانشگاهی، کسب و کار، دولت و جامعه) و مؤلفه غیرکنشگر (سرمایه انسانی، شبکه، فرهنگ کارآفرینی، سیستم‌های مالی، سیستم‌های حاکمیتی، زیرساخت‌ها، منابع محیطی و بازار) تقسیم‌بندی نمودند. آنها نشان داده‌اند که منابع محیطی در تمایز شرایط یک اکوسیستم کارآفرینی در مناطق روستایی حیاتی هستند.

مرور مطالعات صورت گرفته نشان می‌دهد که حوزه کارآفرینی با توجه به حجم و وسعت اسناد پژوهشی نشر یافته حوزه مطلوبی برای انجام مطالعات فراتحلیلی محسوب می‌شود و تاکنون تحقیقات متعددی در این حیطه انجام شده‌اند. با این همه، مبحث توسعه کارآفرینی روستایی به استثناء پژوهش کشاورز (Keshavarz, 2018) که خود از نظر دایره شمول تحقیقات محدود است (بررسی ۱۵ سند پژوهشی) یا در تحقیقات یسوری و نوروزی‌نژاد، احمدی و همکاران و ذوالفقاری و قانعی (Yasuri & Nowrouzinejad, 2021; Ahmadi, 2024; Zolfaghari & ghanei, 2019; et al., 2024) که صرفاً توسعه کارآفرینی نزد زنان روستایی را مورد بحث قرار دادند. از این لحاظ، بسیاری از مطالعات موجود از حوزه بررسی خارج شده‌اند و متغیرهای تعدیل‌گر در این تحقیقات مدنظر محققان نبوده‌اند، لذا چندان به کنکاش نهاده نشده است.

روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش به روش فراتحلیل کمی به انجام رسیده است که نوعی پژوهش بنیادی-کاربردی است که طی آن محقق از روش‌های آماری جهت خلاصه‌سازی و فراهم نمودن توصیف کمی از یافته‌های تحقیقات تراکمی بهره می‌برد و به واسطه تفسیر اثر و نیز تحلیل‌های تعدیل‌کننده، فهم عمیق‌تری از

¹ Smit

آماره‌های مختلفی اعم از ضریب همگنی Q ، نمودار قیفی^۲ و رویکرد رگرسیونی اگر، همبستگی‌های رتبه‌ای و N ایمن از خطا قابل استفاده هستند که در این تحقیق نمودار قیفی، ضریب همبستگی بگ و مزومدار، N ایمن از خطای و ضریب همگنی Q به کار گرفته شدند و جهت انجام تحلیل‌های تعدیل‌گری از روش فرار گرسون و آزمون Q استفاده گردید.

عدم دسترسی به نتایج تحقیقاتی که هنوز به صورت رسمی منتشر نشده‌اند و چکیده‌های آن‌ها در درگاه فصل‌نامه‌ها موجود هستند، کنار گذاشتن برخی تحقیقات معتبر که محقق در گزارش داده‌های آماری و مختصات جمعیتی از ارائه کامل اطلاعات خودداری نمود و کنار گذاشتن مطالعات کیفی که داده‌ها و اطلاعات قابل قبولی ارائه کردند، لیکن به دلیل عدم ارائه یافته‌ها به صورت آماری از جریان تحلیل کنار نهاده شدند، از مهم‌ترین محدودیت‌های این تحقیق در حوزه روشی محسوب می‌گردد.

آماري جهت تطبيق و مقایسه هستند، مطالعات متمرکز بر فهم موانع کارآفرینی روستایی، تحقیقاتی که متمرکز بر شاخص‌سازی از کارآفرینی روستایی با تمرکز بر روش‌های تحلیل عاملی هستند و مطالعاتی که صرفاً به ارائه وضعیت توصیفی از کارآفرینی روستایی در مناطق مختلف کشور اقدام کرده‌اند و در آن‌ها بحثی در مورد عوامل رشد و توسعه کارآفرینی روستایی ارائه نشده است، به دلیل عدم برخورداری از داده‌های لازم و کافی جهت احصاء اندازه اثر و تحلیل‌های پسین تعدیل‌گر اندازه اثر، از جریان تحقیق کنار نهاده شدند. رویکرد اصلی فراتحلیل متمرکز بر ترکیب نتایج یا اندازه‌های اثر است که عمدتاً پس از تبدیل آماره‌ها به شاخص (r) و برآورد اندازه اثر صورت می‌گیرد. در این تحقیق، آماره‌های پژوهشی به دست آمده از تک تک اسناد پژوهشی مورد بررسی با استفاده از رویکرد هانتر و اشمیت^۱ به شاخص r ضریب همبستگی) تبدیل شدند. تجزیه و تحلیل صحیح داده‌ها منوط به ارزیابی سوگیری انتشار و ضریب همگنی مطالعات است. بهاین منظور،

جدول ۱- خلاصه اسنادپژوهشی ورودیافته به فراتحلیل عوامل مؤثر بر توسعه کارآفرینی روستایی در ایران

Table 1. A summary of research documents included in the meta-analysis of factors affecting the development of rural entrepreneurship in Iran

محقق Researcher	سال Year	جامعه آماری Statistical population	متغیر مستقل Independent variable
حیدری ساربان Heidari Sarban	2012	کشاورزان کارآفرین و عادی Entrepreneurial and ordinary farmers	عوامل اقتصادی، روانشناختی، محیطی، اقتصادی، و ترویجی Economic, psychological, environmental, economic, and promotional factors
کرد و آبتین Kord & Abtin	2013	دانشجویان Students	توسعه مراکز رشد، فناوری و توانمندسازی زنان Development of growth, technology, and women's empowerment centers
حیدری ساربان Heidari Sarban	2013	روستاییان کارآفرین و عادی Entrepreneurial and ordinary villagers	توانمندسازی روانشناختی Psychological empowerment
زارعی و همکاران Zarei et al.	2013	شرکت‌های تعاونی روستایی Rural cooperatives	آموزشی، اجتماعی، شخصیتی، فرهنگی، اقتصادی، و سن Educational, social, personality, cultural, economic, and age
یعقوبی قرانی و همکاران Yaghoubi Farani et al.	2013	زنان کارآفرین روستایی استان همدان Rural women entrepreneurs in Hamadan Province	آموزشی، نهادی-سازمانی Educational, institutional-organizational
حسینی و لشکرآرا Hosseini & Lashgarara	2014	زنان عضو تعاونی‌های روستایی Women members of rural cooperatives	روانشناختی، آموزشی، اقتصادی، اجتماعی، و سیاست‌گذاری Psychological, educational, economic, social, and policy-making
طیبی زاده و لشکرآرا Tabibzadeh & Lashgarara	2014	زنان و کارشناسان دفتر زنان روستایی Women and experts from the Rural Women's Office	الزامات فردی، الزامات مدیریتی، و الزامات فنی Individual requirements, management requirements, and technical requirements
طوسی و همکاران Toosi et al.	2014	روستاییان عادی Ordinary villagers	ریسک‌پذیری، دانش، سود، درآمد، عوامل اجتماعی، اقتصادی Risk-taking, knowledge, literacy, income, social, and economic factors
کریم‌زاده و همکاران Karimzadeh et al.	2014	متخصصان و خبرگان Specialists and experts	اجتماعی، اقتصادی، آموزشی، قانونی، فضایی، و کالبدی Social, economic, educational, legal, spatial, and physical
تقدیسی و همکاران Taghdisi et al.	2015	روستاییان عادی و کارآفرین Ordinary villagers and entrepreneurs	اقتصادی، اجتماعی و زیرساختی Economic, social, and infrastructural
حیدری ساربان Heydari Sarban	2015	روستاییان عادی و کارآفرین Ordinary villagers and entrepreneurs	سرمایه اجتماعی Social capital
اکبرپور Akbarpour	2016	کارآفرینان، خبرگان و کارشناسان Entrepreneurs, experts, and specialists	توانمندسازی فردی و محیطی Individual and environmental empowerment
ایزدی و همکاران Eazadi et al.	2016	مجریان و صاحبان کسب و کار خانگی Home business owners and executives	انگیزه، مهارت‌های مدیریتی، آموزش خودگردان و غیره Motivation, management skills, self-directed learning, etc.
تقدیسی و همکاران Taghdisi et al.	2016	اعضای هیئت مدیره و مدیران Board members and managers	اقتصادی، اجتماعی، مدیریتی، بازاریابی، آموزشی، روانی، فرهنگی Economic, social, managerial, marketing, educational, psychological, and cultural
رئیزی و همکاران Raisi et al.	2016	کشاورزان روستایی Rural farmers	اقتصادی، اجتماعی، محیطی، رفتاری و ترویجی Economic, social, environmental, behavioral, and promotional
علیخانی و عباسی Alikhani & Abbasi	2016	زنان عضو تعاونی‌های روستایی Women members of rural cooperatives	آموزشی و روانشناختی Educational and psychological
قدیری معصوم و همکاران Ghadiri Masoom et al.	2016	چوانان روستایی Rural youth	سرمایه اجتماعی Social capital
موددی و سلیمانیان Movahedi & Soleimani	2016	زنان کارآفرین روستایی Rural women entrepreneurs	شیوه‌های آموزشی Educational methods
حیدری و مجنونی Heydari & Majnoui	2017	روستاییان کارآفرین و غیر کارآفرین Entrepreneurial and non-entrepreneurial villagers	سرمایه روانشناختی، خوش‌بینی، امیدواری، اعتماد به نفس Psychological capital, optimism, hope, self-confidence
صفری و صادقی Safari & Sadeghi	2017	روستاییان کارآفرین Entrepreneurial villagers	اقتصادی، اجتماعی، روانشناختی، و ترکیب عوامل تولید Economic, social, psychological, and combination of factors of production
قدیری معصوم و همکاران Ghadiri Masoom et al.	2017	دهیاران و شوراهاى اسلامی روستا Village leaders and Islamic village councils	زیرساختی، نهادی، مشارکتی، فردی و نظام‌های حمایتی Infrastructure, Institutional, Participatory, Individual, and Support Systems
ناصری‌منش و همکاران Naserimanesh et al.	2017	سرپرستان خانوار Heads of household	اقتصادی و کشاورزی Economic and agricultural
ایمانی و همکاران Imani et al.	2018	سرپرستان خانوار Heads of household	توانمندی اقتصادی، اجتماعی، فردی، و زیرساختی Economic, social, individual, and infrastructural empowerment
برقی و ذوالفقاری Barghi & Zolfaghari	2018	سرپرستان خانوار Heads of household	پایگاه، امکانات و تسهیلات، سرمایه اجتماعی، و نهادهای مدیریتی Base, facilities and amenities, social capital, and management institutions
حسینی و همکاران Hoseini et al.	2018	زنان عضو تعاونی روستایی Women members of a rural cooperative	فردی، خانوادگی، اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و سیاسی-قانونی Individual, family, economic, sociocultural, and political-legal
رحمانیان و زارعی Rahmanian & Zarei	2018	خانواده‌های روستایی Rural families	سرمایه اجتماعی، هنجارهای ذهنی، حمایت خانوادگی Social capital, mental norms, and family support
مردان‌شاهی و نظام‌زاده Mardanshahi & Nezamzadeh	2018	زنان کارآفرین Women Entrepreneurs	سیاست‌گذاری، اجتماعی-فرهنگی، فنی و اقتصادی Policy-making, socio-cultural, technical, and economic
احمدی و همکاران Ahmadi et al.	2019	زنان روستایی Rural women	اجتماعی، بازاریابی، سیاست‌گذاری، فردی-روانی، و فنی Social, marketing, policy-making, individual-psychological, and technical
حجازی‌زاده و همکاران Hejazizade et al.	2019	زنان و مردان روستایی Rural men and women	زیرساختی، ساختاری-نهادی، خانوادگی-اجتماعی-فرهنگی Infrastructural, structural-institutional, family, and sociocultural

¹ Hunter & Schmidt

² Funnel Plot

محقق	سال	جامعه آماری	متغیر مستقل
Researcher	Year	Statistical population	Independent variable
جیدری و همکاران Heidari et al.	2019	مدیران و کارکن میراث و هتلداری Heritage and hospitality managers and staff	بازاریابی گردشگری Tourism Marketing
کریم زاده و مجتبی Karimzadeh & Majnooni	2019	خانواده‌های روستایی Rural families	نهادهی- ساختاری، اقتصادی، اجتماعی و محیطی Institutional-structural, economic, social, and environmental
اسکندری و همکاران Eskandari et al.	2020	سرپرستان خانوارهای روستایی Heads of rural households	ظرفیت‌های کارآفرینی Entrepreneurial capacities
امیدپور و همکاران Omidpour et al.	2019	روستاییان عادی Ordinary villagers	ساختاری، فردی، اجتماعی، اقتصادی و فضایی- زیرساختی Structural, individual, social, economic, and spatial-infrastructurel
پهمی و همکاران Bahmani et al.	2020	زنان روستایی Rural women	سرمایه روانشناختی، همدلی Psychological capital, and empathy
روزبهبانی و همکاران Roozbahani et al.	2020	کارآفرینان نواحی روستایی Entrepreneurs in rural areas	فردی، فرصت‌گردشگری، اقتصادی، اجتماعی، فیزیکی، زیستی Individual, tourism opportunity, economic, social, physical, and biological
عباسی و همکاران Abbasi et al.	2020	کارآفرینان و صاحبان کسب و کار Entrepreneurs and business owners	بستر محیطی- انسانی، ساختار نهادی و قانونی Environmental-human context, institutional, and legal structure
فتوحی و همکاران Fotuhi et al.	2020	ساکنان، خبرگان، مدیران و مدیران Residents, experts, villagers, and managers	گردشگری کشاورزی Agricultural tourism
زندیه و همکاران Zandieh et al.	2021	کارشناسان، مدیران و سرپرستان Experts, managers, and supervisors	توانمندسازی روانی و شناختی، اکوسیستم کارآفرینی روستایی Psychological and cognitive empowerment, rural entrepreneurship ecosystem
ایزدی و همکاران Ezadi et al.	2021	زنان روستایی Rural women	نگرش، انتظارات، خودکارآمدی، هویت خود، انگیزه، تسهیلات Attitude, expectations, self-efficacy, self-identity, motivation, and facilitation
ایمانی و عظیمی Imani & azimi	2021	خانوارهای روستایی Rural families	فردی، زیرساختی، اقتصادی، و اجتماعی Individual, infrastructural, economic, and social
جمینی و جمشیدی Jamini & Jamshidi	2021	سرپرستان خانوار Heads of household	زیرساختی، اقتصادی، و اجتماعی Environmental, economic, and social
دربان آستانه و همکاران Darban astane et al.	2021	کارآفرینان و افراد موفق روستایی Entrepreneurs and successful rural people	ساختاری نوآوری، فردی، فرهنگی و قانون‌گذاری Structural, individual, cultural, and legislative innovation
شنگه و همکاران Shenge et al.	2021	بهره‌برداران فعال و کارآفرین روستایی Active farmers and rural entrepreneurs	آموزشی، اقتصادی، زیرساختی، فردی، محیطی، و سیاست‌گذاری Educational, economic, infrastructural, individual, environmental, policy-making
عبدی و همکاران Abdi et al.	2021	سرپرستان خانوار Heads of household	اعتبارات خرد Microcredit
کریمی و علی یاری Karami & Aliyari	2021	سرپرستان خانوار Heads of household	اجتماعی، روانی، دانشی، اقتصادی، سیاسی، آموزشی، مدیریتی و... Social, psychological, scientific, economic, political, educational, managerial, etc.
برقی و همکاران Barghi et al.	2022	سرپرستان خانوار Heads of household	کیفیت زندگی، سرمایه اجتماعی Quality of life, social capital
طهماسبی و همکاران Tahmasebi et al.	2022	زنان روستایی Rural women	عوامل فردی، خانوادگی، اقتصادی، فرهنگی- اجتماعی Individual, family, economic, and sociocultural factors
علیزاده و همکاران Alizadeh et al.	2022	ساکنان روستاهای ساحلی Residents of coastal villages	عوامل فردی، محیط زیستی و اجتماعی Individual, environmental, and social factors
اکبرپور Akbarpour	2023	سرپرستان خانوار Heads of household	عوامل اقتصادی، اجتماعی، فردی، زیرساختی، سیاسی و قانونی Economic, social, individual, infrastructural, political, and legal factors
زحمت‌کش و همکاران Zahmatkesh et al.	2023	سرپرستان خانوار Heads of household	عوامل نهادی Institutional factors

میل و گرایش به کارآفرینی روستایی مدنظر قرار گرفتند و لذا متغیرهای وابسته تحقیقات مورد بررسی متشکل از موفقیت، تقویت، توسعه، رشد و ارتقاء کارآفرینی روستایی، ظرفیت، مهارت‌ها، فرصت‌ها و قابلیت‌ها کارآفرینی روستایی و نیز میل، گرایش و فرایند کارآفرینی و کارآفرینی پایدار روستایی است. ۱۰ درصد این مطالعات در مناطق مرکزی (قم، اصفهان، تهران، یزد، و کرج)، ۱۲ درصد شمالی (مازندران، گلستان، تنکابن، بهشهر، و بابل)، ۸ درصد شمال شرقی (مشگین‌شهر، هشت‌رود، فاروج، و بوکان)، ۲۴ درصد شمال غربی (اردبیل، تبریز، آذربایجان شرقی، خوی، بناب، زنجان، خلخال، و جوانرود)، ۱۴ درصد جنوبی (شیراز، نیریز، ایزه، کامفیروز، و قشم)، ۸ درصد جنوب غربی (بوی‌راحمند، دلفان، دزفول، و نهاوند)، ۴ درصد شرق و جنوب شرقی (سیستان و بلوچستان، و سرباز) و ۱۸ درصد مناطق غربی (کردستان، کرمانشاه، کردستان، همدان، بروجن، روانسر، و اورانامات) کشور به انجام رسیده‌اند. به علاوه، ۵۵ درصد جامعه آماری روستاییان و کشاورزان عادی و کارآفرین، ۲۰ درصد سرپرستان خانوار، ۱۲ درصد کارشناسان، مدیران، خبرگان و متخصصین، ۱۰ درصد تعاونی‌های کارآفرینی روستایی و ۴ درصد در میان دهیاران، اعضای شوراهای شهر، دانشجویان و سایر گروه‌ها بودند. در این تحقیقات، تحصیلات ۵۸ درصد از مشارکت‌کنندگان دیپلم به پایین، ۳۴ درصد بالای دیپلم و ۸ درصد نامشخص بودند. از نظر رویکرد فردی و اجتماعی به کارآفرینی روستایی، ۹۰ درصد اسناد پژوهشی افراد به‌صورت مستقل و ۱۰ درصد افراد در قالب اعضای تعاونی‌های کارآفرینی را ارزیابی نمودند، ۵۰ درصد مردان، ۲۴ درصد زنان و ۲۶ درصد با تمرکز بر هر دو جنس انجام شد و ۷۲ درصد از مشارکت‌کنندگان این پژوهش‌ها در هیچ‌گونه کارگاه و یا دوره آموزشی مرتبط به کارآفرینی شرکت نکرده‌اند.

در این مرحله، اسناد پژوهشی بر مبنای سه گروه چک-لیست‌های مشخصات گزارش پژوهشی (عنوان اثر، نام نویسنده، سال نشر، نوع پژوهش، نظریه مورد استفاده، و جنسیت آزمودنی‌ها)، روش‌شناسی اسناد (روش تحقیق، جامعه آماری، حجم نمونه، روش نمونه‌گیری، متغیرهای مستقل و وابسته، و نوع متغیرها) و مشخصات آماری (نوع آزمون و آماره، اندازه اثر، و سطح معنی‌داری) استخراج شدند. ۴- تحلیل و یکپارچه‌سازی پیامدهای مطالعات و اندازه‌های اثر: استفاده از رویکرد هانتر و اشمیت جهت تبدیل اثرات منفرد به شاخص r (ضریب همبستگی)، به‌کارگیری نمودار کیفی و روش رگرسیونی بگ و مزومدار و N ایمن از خطا جهت تحلیل سوگیری نشر و ارزیابی مفروضه همگنی به‌کمک آزمون Q . ۵- تفسیر شواهد و ارائه نتایج: به‌منظور تحلیل اندازه اثر و تفسیر ناهمگونی مطالعات، تحلیل تعدیل‌گری به انجام رسید و عواملی که موجبات معناداری اثر را فراهم ساختند، مورد بررسی قرار گرفتند. خلاصه تحقیقات ورودی در جدول ۱ ارائه شده است.

در این تحقیق، ۵۰ سند پژوهشی در قالب ۲۹۴ عامل مؤثر در تحقیقات مزبور به مثابه پیشایندهای توسعه کارآفرینی روستایی در ایران مورد بررسی قرار گرفتند. لیکن با توجه به محدودیت‌های حجمی و صوری مقاله، در بخش تحلیل یافته‌ها نمونه‌ای از یافته‌ها و نتایج تجمیعی ارائه شد.

نتایج و بحث

با توجه به اینکه متغیر وابسته این تحقیق مسئله کارآفرینی روستایی و توسعه و بسط آن محسوب می‌گردد، مفاهیم مشابه و مترادف با مسئله بسط کارآفرینی روستایی نظیر رشد و ارتقاء کارآفرینی روستایی، تقویت کارآفرینی روستایی، موفقیت کارآفرینی روستایی، فرصت‌های بهبود کارآفرینی روستایی،

معنادار است: بزرگترین مقادیر اندازه اثر مربوط به عامل اقتصادی (۰/۸۵۷) در تحقیق ناصری‌منش و همکاران (Naserimaneh *et al.*, 2017)، عوامل ظرفیت‌های فردی (۰/۸۵۱)، ظرفیت‌های نهادی-زیرساختی (۰/۸۴۹)، ظرفیت‌های اقتصادی (۰/۸۳۳) در تحقیق کریم‌زاده و مجنونی (Karimzadeh & Majnooni, 2019)، عامل فرصت‌های گردشگری (۰/۸۳۲) در پژوهش روزبهانی و همکاران (Rouzbahani *et al.*, 2020)، عامل توانمندی اقتصادی (۰/۸۱۹) در تحقیق ایمانی و همکاران (Imani *et al.*, 2018) و عوامل انگیزه (۰/۸۰) و هویت خود (۰/۸۰) در پژوهش ایزدی و همکاران (Eazadi *et al.*, 2021) بودند و کوچکترین مقدار اندازه اثر مربوط به عوامل انسجام اجتماعی و تعلق مکانی (۰/۱۰) در تحقیق قدیری معصوم و همکاران (Ghadiri Masoom *et al.*, 2016)، متغیر سن (۰/۱۲۷-) در تحقیق زارعی و همکاران (Zarei *et al.*, 2013)، ارتباطات اجتماعی (۰/۱۳۴) در تحقیق حیدری ساربان (Heydari Sarban, 2015)، عامل اجتماعی (۰/۱۴-) در تحقیق علیزاده و همکاران (Alizadeh *et al.*, 2022) و عامل آموزشی (۰/۱۴۳) در تحقیق شنگه و همکاران (Shenge *et al.*, 2021) بودند.

جدول (۲) متشکل از ضرایب همبستگی، حدود پایین و بالای اندازه اثر، مقدار استاندارد و سطح معناداری مرتبط به پیشایندهای توسعه کارآفرینی روستایی در نمونه‌ای از تحقیقات است. نتایج ارائه شده گواه آن هستند که به استثناء فرضیات مرتبط به عوامل ترویجی، رفتاری و محیطی در تحقیق حیدری ساربان (Heidari Sarban, 2012)، عوامل اجتماعی، آموزشی، قضایی و فضایی از تحقیق کریم‌زاده و همکاران (Karimzadeh, 2014)، عوامل روانشناختی و فرهنگی از تحقیق تقدیسی و همکاران (Taghdisi *et al.*, 2016)، عوامل اجتماعی- فرهنگی از پژوهش حسینی و همکاران (Hoseini *et al.*, 2018)، عامل ریسک‌پذیری، آموزش، رسانه و عامل زیرساختی از پژوهش حجازی و همکاران (Hejazi *et al.*, 2019)، عامل گردشگری کشاورزی از تحقیق فتوحی و همکاران (Fotohi *et al.*, 2021)، عامل زیرساختی از تحقیق شنگه و همکاران (Shenghe *et al.*, 2021)، عوامل اجتماعی، نوآوری، سن و وضعیت محیطی از تحقیق کرمی و علی‌یاری (Karami & Aliyari, 2021) و عامل خانوادگی از تحقیق طهماسبی (Tahmasebi, 2023) که اندازه‌های اثر آن‌ها فاقد معنای آماری است، اثرگذاری سایر پیشایندهای توسعه کارآفرینی روستایی (۲۶۸ عامل در ۴۹ پژوهش) با اطمینان ۹۹٪

جدول ۲- داده‌های تحلیلی مرتبط به اندازه‌های اثر تحقیقات پیشایندهای توسعه کارآفرینی روستایی (نمونه از ۵۰ تحقیق و ۲۹۴ فرضیه)
Table 2. Analytical data related to the effect size of research on the antecedents of rural entrepreneurship development (samples of 50 studies and 294 hypotheses)

P-Value	Z-Value	حد بالا Upper limit	حد پایین Lower limit	ضریب همبستگی Correlation coefficient	سال Year	محقق Researcher
0.207	2.205	0.542	0.036	0.311	2012	حیدری ساربان Heidari Sarban
0.00	6.046	0.594	0.336	0.475	2013	کرد و آبتین Kord & Abtin
0.00	7.308	0.602	0.382	0.5	2013	حیدری ساربان Heidari Sarban
0.00	6.024	0.433	0.232	0.336	2013	زارعی و همکاران Zarei et al.
0.00	5.994	0.632	0.361	0.509	2013	یعقوبی فرانی و همکاران Yaghoubi Farani et al.
0.017	2.397-	0.037-	-0.356	0.202-	2014	حسینی و لشگرآرا Hosseini & Lashgarara
0.00	5.041	0.672	0.344	0.527	2014	طیب زاده و لشگرآرا Tabibzadeh & Lashgarara
0.00	5.020	0.493	0.232	0.370	2014	طوسی و همکاران Toosi et al.
0.014	2.445	0.537	0.066	0.321	2014	کریم‌زاده و همکاران Karimzadeh et al.
0.00	14.670	0.743	0.624	0.688	2015	تقدیسی و همکاران Taghdisi et al.
0.00	4.412	0.445	0.182	0.320	2015	حیدری ساربان Heidari Sarban
0.00	4.790	0.702	0.350	0.550	2016	اکبرپور Akbarpour
0.010	2.592	0.421	0.062	0.250	2016	ایزدی و همکاران Eazadi et al.
0.00	6.682	0.769	0.505	0.657	2016	تقدیسی و همکاران Taghdisi et al.
0.00	6.419	0.510	0.291	0.406	2016	رئیزی و همکاران Raisi et al.
0.00	5.102	0.391	0.182	0.290	2016	علیخانی و عباسی Alikhani & Abbasi
0.00	4.255	0.316	0.120	0.220	2016	قدیری معصوم و همکاران Ghadiri Masoom et al.
0.00	8.864	0.830	0.640	0.750	2016	موحدی و سلیمانان Movahedi & Soleimani
0.00	7.166	0.424	0.252	0.341	2017	حیدری و مجنونی Heydari & Majnooni
0.00	8.341	0.525	0.346	0.440	2017	صفری و صادقی Safari & Sadeghi
0.00	17.234	0.951	0.900	0.930	2017	قدیری معصوم و همکاران Ghadiri Masoom et al.
0.00	17.717	0.756	0.659	0.711	2017	ناصری‌منش و همکاران Naserimaneh et al.
0.00	22.989	0.849	0.784	0.819	2018	ایمانی و همکاران Imani et al.
0.00	7.011	0.555	0.338	0.453	2018	برقی و ذوالفقاری Barghi & Zolfaghari
0.00	2.865	0.422	0.084	0.261	2018	حسینی و همکاران Hoseini et al.
0.00	5.378	0.483	0.241	0.368	2018	رحمانیان و زارعی Rahmanian & Zarei
0.007	2.719-	-0.104	-0.567	0.357-	2018	مردانشاهی و نظام زاده Mardanshahi & Nezamzadeh
0.00	2.627	0.584	0.264	0.438	2019	احمدی و همکاران Ahmadi et al.

محقق Researcher	سال Year	ضریب همبستگی Correlation coefficient	حد پایین Lower limit	حد بالا Upper limit	Z-Value	P-Value
حجازی‌زاده و همکاران Hejazizade et al.	2019	0.373	0.191	0.531	3.860	0.00
حیدری و همکاران Heydari et al.	2019	0.529	0.371	0.657	5.799	0.00
کریم زاده و مجتونی Karimzadeh & Majnooni	2019	0.851	0.786	0.897	12.407	0.00
اسکندری و همکاران Eskandari et al.	2020	0.460	0.349	0.558	7.326	0.00
امیدپور و همکاران Omidpour et al.	2020	0.221	0.123	0.314	4.375	0.00
بهمنی و همکاران Bahmani et al.	2020	0.570	0.456	0.666	8.165	0.00
روزبهرانی و همکاران Rouzbehani et al.	2020	0.239-	0.416-	-0.045	2.400-	0.016
عباسی و همکاران Abbasi et al.	2020	0.320	0.180	0.447	4.337	0.00
فتوحی و همکاران Fotuhi et al.	2020	0.085	0.015	0.184	1.663	0.096
زندیه و همکاران Zandie et al.	2021	0.322	0.136	0.486	۳/۳۲۲	0.001
ایزدی و همکاران Eazadi et al.	2021	0.500	0.402	0.587	7.737	0.00
ایمانی و عظیمی Imani & azimi	2021	0.726	0.669	0.775	16.302	0.00
جمینی و جمشیدی Jamini & Jamshidi	2021	0.601	0.507	0.681	9.971	0.00
دریان آستانه و همکاران Darban astane et al.	2021	0.257	0.010	0.475	2.036	0.042
شنکه و همکاران Shenge et al.	2021	0.143	0.042	0.241	2.777	0.005
عبدی و همکاران Abdi et al.	2021	0.737	0.677	0.787	15.481	0.00
کریمی و علی یاری Karami & Aliyari	2021	0.271	0.129	0.402	3.666	0.00
برقی و همکاران Barghi et al.	2022	0.875	0.867	0.882	83.424	0.00
طهماسبی و همکاران Tahmasebi et al.	2022	0.556	0.412	0.673	6.486	0.00
علیزاده و همکاران Alizadeh et al.	2022	0.140-	0.246-	0.031-	-2.517	0.012
اکبرپور Akbarpour	2023	0.780	0.731	0.082	17.955	0.00
زحمت کش و همکاران Zahmatkesh et al.	2023	0.750	0.685	0.803	14.200	0.00

تحلیل مفروضات فراتحلیل: همگنی و سوگیری نشر

مقدمه تفسیر اندازه اثر در مطالعات مبتنی بر روش‌شناسی فراتحلیل، تحلیل مفروضات همگنی و سوگیری نشر است. همگنی با کمک ضریب Q بررسی شده است و نشان می‌دهد که محقق مجوز استفاده از کدامیک از مدل‌های اثرات ثابت و تصادفی در تفسیر اندازه اثر را دارد ($p < 7987.731$, $Q = 0/000$). معناداری ضریب همگنی Q در جدول ۳، آشکار ساز

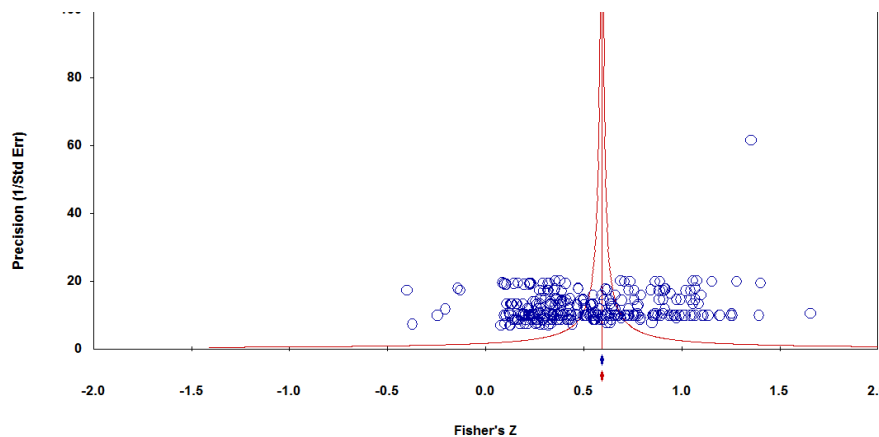
جدول ۳- نتایج بررسی مفروضه همگنی و سوگیری نشر

Table 3. Results of examining the assumption of homogeneity and publication bias

شاخص آماری Statistical indicator	مقدار آزمون همگنی Homogeneity test value	درجه آزادی Degree of freedom	سطح معنی‌داری Significance level	I^2 -Squared
توسعه کارآفرینی روستایی Rural entrepreneurship development	7987.731	293	0.000	96.332
مقدار ضریب کندال Kendall coefficient value	Z-Value	سطح معنی‌داری یک‌دامنه Single-domain significance level	سطح معنی‌داری دو دامنه Significance level of two domains	
0.00936	0.23922	0.40547	0.81093	
مقدار Z برای مطالعات مشاهده‌شده Z- value for observational studies	مقدار P برای مطالعات مشاهده‌شده P-value for observational studies	Z برای آلفا Z for Alpha	تعداد مطالعات Number of studies	گمشده Lost
68.68785	0.000	1.95996	مشاهده شده Observed	294
			1570	

دقت رابطه وجود دارد، لیکن این رابطه معنادار نیست ($0/۴۰۵۴۷$ و $P=۰/۸۱۰۹۳$) و فرض صفر مبنی بر عدم سوگیری انتشار تأیید می‌گردد. نتایج بررسی ضریب N ایمن از خطا نیز آشکار ساختند که باید ۱۵۷۰ مطالعه دیگر در حوزه توسعه کارآفرینی روستایی به انجام برسند تا در نتایج نهایی محاسبات آن‌ها خطایی شکل پذیرد (دقت و صحت بالای اطلاعات و نتایج حاصله).

مفروضه سوگیری نشر اشاره به مسئله عدم دسترسی محقق به پژوهش‌های منتشر نشده، مطالعات با نتایج غیر معنادار و منفی و اثرات مربوط به انتشار نتایج مثبت، وزن دادن نتایج همه مطالعات مربوط به بررسی یک پرسش پژوهشی واحد به‌طور یکسان اما دارای کیفیت متفاوت است، درحالی‌که امکان دارد نتایج این مطالعات به‌صورت نظام‌یافته‌ای متفاوت از تحقیقات منتشر شده باشند. نتایج حاصل از بررسی همبستگی رتبه‌ای بگ و مزومدار گویای آن هستند که هرچند میان اندازه اثر و

شکل ۱- نمودار کیفی مطالعات پیشایندهای توسعه کارآفرینی روستایی در ایران

Figure 1. The funnel diagram of studies on the antecedents of rural entrepreneurship development in Iran

(شکل ۱) گویای تقارن نسبی مطالعات و فقدان سوگیری نشر است.

تفسیر اثر و متغیرهای تعدیل‌گر

با توجه به ناهمگنی اسناد پژوهشی ورود یافته به فراتحلیل توسعه کارآفرینی روستایی، از مدل اثرات تصادفی به‌منظور ترکیب نتایج اندازه‌های اثر در جدول ۴ بهره گرفته شده است.

نمودار کیفی، پراکندگی میانگین اثرات تحقیقات حول محور میانگین را نمایان می‌کند. عدم تقارن در نمودار کیفی نشان‌دهنده سوگیری انتشار است و آشکار می‌سازد که فقدان مطالعات با اثرات کوچک در برابر مطالعاتی که صرفاً اندازه اثر بزرگ و معنادار منتشر شده را نشان می‌دهند، نمودار را چوله نموده است. نمودار کیفی مطالعات توسعه کارآفرینی روستایی

جدول ۴- اندازه اثر تصادفی مطالعات عوامل مؤثر بر کارآفرینی روستایی

Table 4. Random effect sizes of studies on factors affecting rural entrepreneurship

P-Value	Z-Value	حد بالا Upper limit	حد پایین Lower limit	اندازه اثر (r) Effect size (r)	تعداد مطالعات / (تعداد فرضیه) Number of studies/(number of hypotheses)	مدل Model
0.000	133.056	0.538	0.526	0.532	(294) 50	ثابت
0.000	21.957	0.510	0.439	0.475	(294) 50	تصادفی

تغییر، میل به انجام مخاطرات حساب شده، توانایی و علاقه‌مندی در رویارویی با موقعیت‌هایی با نتایج مبهم و نامعلوم)، روانی (اعتماد به نفس، انتقادپذیری، نیاز به کسب موفقیت، داشتن روحیه کار گروهی، ذهنیت مثبت، به‌کارگیری بالای خلاقیت شخصی، خودکارآمدی، خوشبینی، تاب‌آوری، امیدواری، انگیزه پیشرفت، هدفمندی، قصد و انگیزه کارآفرینی، بالابودن سطح مهارت‌های ارتباطی)، خانوادگی (والدین کارآفرین، پشتوانه مالی خانوادگی، عرف و آداب و رسوم خانواده، حمایت فکری خانواده، ارتباطات خانواده، امکانات فیزیکی خانواده، تقسیم وظایف میان اعضای خانواده، برقراری تعادل میان کار و زندگی، دیدگاه و حمایت معنوی خانواده، میزان کمک‌های اجرایی و عملیاتی خانواده، حمایت خانوادگی ادراک شده، نگرش خانواده در مورد راه‌اندازی کسب و کار جدید، امکانات خانواده در راستای کمک به راه‌اندازی کسب و کار جدید، میزان آزادی کارآفرین از طرف خانواده، میزان اجازه و رضایت خانواده برای ایجاد درآمد، داشتن نیروی انسانی ماهر در خانواده، موقعیت خانواده در محیط روستایی در نوآوری، پیش‌زمینه‌های خانواده و طبقه اجتماعی)، اقتصادی (قابلیت رقابت در بازار، بهره‌گیری از مدیریت مالی، اصلاح قواعد و مقررات کلان بانکی، حمایت‌های مالی و مالیاتی، دسترسی به منابع و تسهیلات، استفاده از اعتبارات، استقلال مالی، حمایت

میانگین اندازه اثر ترکیبی در مدل اثرات تصادفی مطالعات توسعه کارآفرینی روستایی در ایران در میان ۵۰ مطالعه و ۲۹۴ فرضیه، برابر ۰/۴۷۵ بدست آمده است. برآورد نقطه‌ای حاصله اثر (۰/۴۷۵) در نظام تفسیر اندازه‌های اثر کوهن^۱ نشان‌دهنده آن است که عوامل و شاخص‌های مؤثر در مطالعات و تحقیقات توسعه کارآفرینی روستایی، در سطح نسبتاً مطلوب و بالایی بر توسعه کارآفرینی روستایی مؤثر هستند و بالغ بر ۴۷ درصد از تغییرات توسعه کارآفرینی روستایی را تبیین می‌نمایند.

مقوله توسعه کارآفرینی از متغیرهایی است که تقویت و بهینه‌سازی آن در فضای روستایی نیازمند بسترسازی مناسب و کارآمد کردن عواملی است که به شکل آشکار در قالب تحقیقات موجود مورد ارزیابی قرار گرفته‌اند. هرچند که نتایج تحقیق گویای آن هستند که متغیرهای موجود سطح قابل‌قبولی از تغییرات و واریانس توسعه کارآفرینی روستایی را تبیین می‌نمایند، لیکن فهم این عوامل بدون شناخت حوزه‌های اثر و ارائه نوعی گونه‌شناسی از آن‌ها ناممکن است. در این زمینه، شواهد حکایت از این دارند که عوامل شخصیتی-فردی (ویژگی‌های کارآفرینانه همچون توجه به آینده، شجاعت در تصمیم‌گیری، نوآوری و خلاقیت، کمال‌طلبی، اعتدال‌گرایی، مسئولیت‌پذیری، برخورداری از ایده‌های جدید و متنوع، تحمل سختی و حاضر به مواجه شدن با چالش‌ها، سختی‌ها، انگیزه

۱- اندازه اثر در نظام تفسیر کوهن: ۰ تا ۰/۱۰ اندازه اثر کم، ۰/۱۱ تا ۰/۳۰ اندازه اثر متوسط و ۰/۳۱ تا ۰/۵۰ اندازه اثر زیاد

آگاهی فرهنگی روستاییان، در نظر گرفتن نقش پیشینه فرهنگی و سنت‌ها در نوآوری و کارآفرینی، توجه به مسئله دین و اعتقادات مذهبی در ترویج کارآفرینی روستایی، اعتماد به سرنوشت و تقدیر در نوآوری روستایی و افزایش میزان آشنایی با وسایل ارتباط جمعی نظیر رایانه، تلویزیون و شبکه‌های مجازی، شرایط را جهت ارتقاء قابلیت‌های کارآفرینانه در محیط روستایی فراهم می‌سازند.

شواهد حاصل از ارزیابی اندازه‌های اثر مرتبط در این تحقیق نشان می‌دهند که آموزش در حوزه کارآفرینی روستایی نقش غیرقابل انکاری در ارتقاء و تقویت بسترهای کارآفرینی روستایی دارد. آموزش از مسیر افزایش حمایت‌های اطلاعاتی از کارآفرینان، برگزاری کلاس‌های توسعه مهارت‌های کوتاه‌مدت، توسعه دانش و فناوری اطلاعات، برقراری ارتباط آموزشی و کاری میان کارآفرینان نمونه و کارشناسان کارآفرینی با روستاییان، ایجاد ارتباط با تعاونی‌های موفق، آشنایی با دانش و مهارت تخصصی در حوزه کسب و کار، برخورداری از آموزش فنی و حرفه‌ای مرتبط قبل از شروع کار، ارتباط با افراد با تجربه و موفق در حوزه کسب و کار، آموزش راه‌حل‌های مناسب برای مقابله با مشکلات، ایجاد مراکز رشد کارآفرینی جهت راهنمایی و مشاوره، استفاده از اطلاعات و تجارب موفق کارآفرینان شامل کارشناسان ترویجی و اطلاعات تخصصی آنان، موفقیت آموزش و پرورش در کسب مهارت و توانمندسازی افراد، به اشتراک‌نهادن ایده‌ها و تجارب روستایی با دیگران، اهتمام نهادهای به امر مهارت آموزشی جهت توان‌افزایی روستائیان و غیره می‌تواند جریان کارآفرینی را در نواحی روستایی بیشتر ترویج نماید و بسترهای آگاهی و شناخت روستائیان نسبت به شرایط و مزایای کارآفرینی را فراهم سازد.

به این ترتیب، عوامل پیش‌بینی‌مورد بررسی در تحقیقات و مطالعات توسعه کارآفرینی روستایی به شکل قابل‌توجهی در تبیین تغییرات این پدیده موفق عمل کرده‌اند. لیکن، با توجه به ناهمگونی اندازه اثر اسناد پژوهش و وجود دسته‌ای از ویژگی‌ها در میان آن‌ها که سبب اندازه اثر بزرگ یا در مواردی اثر کوچک می‌گردند، در این بخش از تحلیل تعدیل‌گری بر اساس متغیرهای جنسیت، تحصیلات، میانگین سنی، نوع عوامل مؤثر، موقعیت جغرافیایی و نوع فعالیت بهره گرفته شد و نتایج در قالب جدول ۵ ارائه گردیده‌اند.

از فعالیت‌های تعاونی، ثبات و امنیت اقتصادی، تشویق سرمایه‌گذاران محلی، ریسک‌پذیری اقتصادی، سطح همکاری بخش خصوصی در سرمایه‌گذاری کسب و کار جدید، ثبات قیمت‌ها، دسترسی به عوامل تولید و سرمایه و ...، اجتماعی، فرهنگی، آموزشی، نهادی-سازمانی، سیاسی، مدیریتی، فنی، محیطی-زیرساختی و عوامل مرتبط با بازاریابی و بازاریابی می‌باشند.

در حوزه اجتماعی، مهم‌ترین شرایطی که سبب ارتقاء کارآفرینی در محیط روستایی می‌گردند شامل تعلق مکانی، تمایل مردم محلی به تنوع معیشتی، آمادگی جامعه محلی برای پذیرش فعالیت‌های جدید، حمایت‌های مشاوره‌ای، کسب جایگاه اجتماعی، تقویت نظام حرفه‌ای، تدوین مناسب سند ملی توسعه کارآفرینی، حاکمیت تفکرات نوآورانه و کارآفرینانه در بدنه مدیریت، جلوگیری از قانون‌شکنی، توانمندسازی زنان، مشارکت در تصمیم‌گیری، قوانین، سطح دانش و مهارت جهت رواج شغل جدید، مشارکت در شناسایی افراد خلاق، سطح آگاهی از قوانین و مقرر کسب و کار جدید، وجود شبکه‌های گوناگون تعاون روستایی، میزان حضور مروجان جهت کسب و کار جدید، سرمایه اجتماعی، مشارکت در ایجاد تشکلهای و اصناف حوزه کسب و کار، پایگاه اجتماعی و اقتصادی، میزان رضایتمندی زنان از جایگاه اجتماعی، نگرش مثبت به زنان در جامعه، احترام به تصمیمات زنان در فعالیت‌های کارآفرینی جامعه، پیوندهای اجتماعی، مشارکت در روستا، به یکدیگر اعتماد کردن، وجود روحیه تعاون و همکاری اجتماعی، میزان اعتماد مردم به سیاست‌ها و برنامه‌های دولت، فرهنگ و ارزش‌های اجتماعی حاکم، مشارکت‌پذیری افراد در کارهای گروهی، آگاهی و مهارت شغلی نسبت به نوع کاربری فعلی زمین و نهادسازی هستند. در سطح فرهنگی می‌توان بر بسترسازی فرهنگی به‌منظور جای‌دادن فرهنگ کارآفرینی روستایی اشاره نمود که به‌واسطه ارزش‌آفرینی متمرکز بر کارآفرینی در جامعه، توسعه فرهنگ کارآفرینانه، تغییرات نگرشی و افزایش نگرش موافق به کارآفرینی، به‌کارگیری مناسب دانش رسمی در کنار دانش بومی، بهره‌مندی از تحصیلات حرفه‌ای، دگرگونی هنجارهای ذهنی، نگاه مثبت مردان به کارکردن زنان و ایجاد کسب و کار، عدم تبعیض جنسیتی و تفاوت بین زن و مرد در راه‌اندازی کسب و کار، شناساندن ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی روستا، بالا رفتن سطح

جدول ۵- نتایج آزمون Q پیرامون پیشایندهای توسعه کارآفرینی روستایی بر مبنای متغیرهای تعدیل‌کننده
 Table 5. Results of the Q-test on the antecedents of rural entrepreneurship development based on moderating variables

مدل اثرات تصادفی Random effects model			مقولات Categories	متغیر تعدیل‌کننده Moderating variable
P-Value	Z-Value	اندازه ترکیبی Combined size		
0.000	8.817	0.389	زن Woman	جنسیت Gender
0.000	13.455	0.479	مرد man	
0.000	24.153	0.475	کل Total	
0.000	12.909	0.434	بی‌سواد و ابتدایی Illiterate and primary school	تحصیلات Education
0.000	15.233	0.470	متوسطه و دیپلم High school and diploma	
0.000	13.220	0.575	فوق دیپلم و کارشناسی Postgraduate and Bachelor'	
0.000	24.876	0.437	کل Total	
0.000	10.345	0.638	نهادی و سازمانی Institutional and organizational	نوع متغیر مؤثر Effective variable type
0.000	11.935	0.571	اقتصادی Economic	
0.000	9.840	0.560	فردی Individual	
0.000	12.683	0.542	محیطی Environmental	
0.000	6.290	0.473	اجتماعی Social	
0.000	6.351	0.474	زیرساختی Infrastructure	
0.000	2.170	0.473	قانونی و سیاسی Legal and political	
0.000	7.493	0.453	روانی Mental	
0.000	11.822	0.380	مدیریتی Management	
0.000	5.893	0.368	فرهنگی Cultural	
0.000	7.937	0.349	خانوادگی Family	
0.000	3.699	0.306	آموزشی Educational	
0.000	9.129	0.285	دولتی و سیاستگذاری Government and policymaking	
0.000	4.421	0.272	رفتاری Behavioral	
0.000	4.649	0.240	فنی Technical	
0.115	1.574	0.211	قضایی Judicial	
0.173	1.361	0.215	ظرفیت‌های کارآفرینی Entrepreneurial capacities	
0.000	29.910	0.397	کل Total	
0.000	13.931	0.469	غرب West	موقعیت جغرافیایی Geographical location
0.000	7.734	0.300	جنوب South	
0.000	2.664	0.480	جنوب غرب Southwest	
0.000	6.723	0.334	جنوب شرق Southeast	
0.000	10.371	0.433	مرکز Center	
0.000	2.590	0.326	شمال North	
0.000	22.152	0.654	شمال غرب Northwest	
0.000	6.723	0.299	شمال شرق Northeast	
0.000	31.662	0.426	کل Total	
0.000	21.238	0.508	فردی Individual	نوع فعالیت Type of activity
0.000	9.303	0.329	جمعی (تعاونی) Collective (cooperative)	
0.000	22.019	0.410	کل Total	

تعدیل‌گری جنسیت

نتایج حاصل از تحلیل تعدیل‌گری متغیر جنسیت نشان می‌دهند که بیشترین میزان اندازه اثر در گروه مطالعاتی وجود دارد که مشارکت‌کنندگان آن‌ها مرد هستند؛ در میان مردان، اندازه اثر در مدل تصادفی برابر ۰/۴۷۹ (زنان برابر ۰/۳۸۹) بود

که در سطح ۰/۰۰۰ معنادار است؛ پیشایندهای توسعه کارآفرینی روستایی در میان مردان اثرگذاری بیشتری بر رشد کارآفرینی روستایی در قیاس با زنان دارند. در تبیین این یافته می‌توان به فضای جنسیتی حاکم بر حوزه کارآفرینی اشاره نمود؛ بخش عمده‌ای از برنامه‌ها، راهبردها و استراتژی‌های حوزه کارآفرینی

تحصیلات در قالب برخورداری از دانش، مهارت و ظرفیت‌های مختلفی که از قبیل دانش پیشین برای فرد در حوزه‌های مختلف به دنبال دارد، امکان بهره‌مندی افراد از مهارت‌های موردنیاز برای کارآفرینی، آشنایی با روند امور اداری، توانمندی مدیریت سیستم را فراهم می‌سازد، مقولاتی که با افزایش سطح تحصیلات و جای‌گیری در فضاهایی که سبب بروز خلاقیت را فراهم می‌نمایند، حاصل می‌گردد (Taghipour et al., 2022). از منظر ازگن (Ozgen, 2003) تحصیلات و آموزش، توانمندی و ذهن‌آشناسی جهت دریافت، پردازش و ترکیب اطلاعات را افزایش می‌دهند و افرادی که از مسیر تحصیلات و آموزش دانش پیشین کسب نموده‌اند بهتر می‌توانند اطلاعات جدید را کسب کنند، اطلاعاتی که سبب افزایش ایده و خلاقیت در فضای کسب و کار می‌گردد. افزایش تحصیلات دانش سبب می‌گردد تا فرد با اعتماد به نفس بالاتر در قبال توانمندی و قابلیت‌های خود، تفکراتش را به کسب و کار مخاطره آمیز جدید مبدل سازد (Shayan et al., 2021). همچنین، مطالعه میرحسینی و همکاران (Mirhoseini et al., 2023) گویای آن است که تحصیلات نقش مؤثری در ارتقاء انگیزه کارآفرینی دارند و سرمایه‌های تحصیلی که افراد کارآفرین به ویژه زنان از مسیر تحصیل کسب می‌نمایند، نقش مؤثری در بازایی جایگاه اجتماعی، خانوادگی و فردی که مطلوب زنان کارآفرین است، دارند.

به‌طور کلی، مهارت‌های ارتباطی و تغییرات بینشی حاصل از حضور در فضاهای تحصیلی می‌تواند افراد را در بسیاری از مقاطع حساس و سخت شغلی یاری رسانده، خودباوری و خودکارآمدی آنان را بیشتر کرده، و آنان را به سوی توانمندی و ایفای مطلوب‌تر وظایف شغلی رهنمون نماید. بهره‌مندی از شبکه‌های ارتباطی قوی که پیوند وثیقی با میزان تحصیلات و حضور در فضاهای دانشگاهی دارند، نقش بسزایی در بسط فرصت‌های کارآفرینانه، آموزش بیشتر و ارتقاء مهارت و انگیزه افراد دارد. حال با توجه به نقش تحصیلات در ارتقاء کارآفرینی روستایی و بهبود روحیه کارآفرینانه و با توجه به این که کنش کارآفرینانه ارتباط نزدیکی با خلاقیت و نوآوری دارد، به گونه‌ای که از مسیر نوآوری نیازهای بازار را شناسایی و محصولات را به سبک نوینی روانه بازار هدف می‌کند و نیز با توجه به این مسئله که خلاقیت به کمک سبک شناختی خاص در گردآوری و بهره‌گیری از داده‌های متنوع و نیز توانمندی ذهنی در به‌کارگیری این داده‌ها شکل می‌گیرد، لذا زنان و مردان شاغل در محیط روستا و نیز جوانان و نوجوانان فعال، مستعد و در سنین اشتغال باید در راستای پرورش خلاقیت و ابتکار عمل در فضاهای آموزشی و دانشگاهی مناسبی قرار داده شوند و از آموزش‌های تحصیلی و حرفه‌ای مناسب برای بسط کارآفرینی بهره‌مند شوند تا بستر مناسبی برای توسعه خلاقیت مورد نیاز در کارآفرینی فراهم شود. این مسئله جز در پرتو سیاست‌گذاری ارتقاء سطح آموزش، سواد و تحصیلات متمرکز بر اشتغال و کارآفرینی در نواحی روستایی با کمک سازمان‌های فنی و حرفه‌ای و در مقاطع بعد، دانشگاه‌های هر استان امکان‌پذیر نیست.

روستایی مردم‌محور نگاشته شده‌اند و مطالعات، سیاست‌ها و برنامه‌های کارآفرینی در سراسر جهان عمدتاً مرد کارآفرین را پیش‌فرض می‌گیرند و حمایت‌های لازم جهت توسعه کارآفرینی زنان در سیاست‌های تنظیم‌گری صورت نگرفته‌اند. وجود موانعی دیگر بر سر راه کارآفرینی زنان همچون مسئولیت‌های خانوادگی، فقدان مهارت‌های مدیریتی و آموزشی، فقدان اعتماد به نفس و ریسک‌پذیری پایین، محدودیت‌های رفت و آمدی، فرهنگ مردسالارانه جامعه، تحرک فضایی و عدم حمایت خانواده، و پشتیبانی ضعیف نهادی سبب ورود کمتر زنان به حیطه کارآفرینی در نواحی روستایی گردیده است. نظریه‌های روانشناختی خصائل روانی کارآفرینان من جمله ریسک‌پذیری، اعتماد به نفس و میل به استقلال‌طلبی را شرط لازم توسعه کارآفرینی در میان زنان دانسته‌اند. محققان ساختارگرایی اجتماعی، تفاوت‌های جنسیتی در تمایلات کارآفرینانه را ناشی از جامعه‌پذیری جنسیتی یعنی شیوه‌های آموزش و پرورش مختلف زنان و مردان دانسته، رویکردهای فمینیستی این مسئله را به تبعیض و محرومیت سیستماتیک زنان در دسترسی به منابع حیاتی نظیر آموزش و امور مالی نسبت داده‌اند (Hejazi et al., 2019).

وو و همکاران (Wu et al., 2019) با بهره‌گیری از رویکرد فمینیستی مهم‌ترین موانع توسعه کارآفرینی روستایی نزد زنان در قیاس با مردان را به نابرابری‌های جنسیتی، شناخت‌های کارآفرینانه، هنجارها و امور مالی نسبت دادند. زنان کارآفرین و کارآفرینی در میان زنان کارآفرین با طیف گسترده‌ای از موانع و شبکه غامضی از چالش‌ها همچون دسترسی به منابع مالی، عدم آموزش منجر به مهارت‌های فنی، پشتیبانی‌های ضعیف مالی، رقابت زیاد بازار و به حاشیه رانده شدن زنان در نواحی روستایی مواجه است. همچنین، محیط زندگی روستایی، تعلقات مذهبی و مسائل موجود در عرف روستا، از فعالیت اقتصادی بسیاری از زنان جلوگیری می‌نمایند و موانع مرتبط به بازاریابی و مشکلات مالی، حدود قانونی مشارکت زنان در فعالیت‌های اقتصادی و محرومیت‌های فرهنگی و اجتماعی مانع از مشارکت کارآفرینانه زنان در فضای روستا می‌گردند. تمرکز بر کارآفرینی زنان در محیط روستایی در برنامه‌ها و سیاست‌های کلان دولتی و تعاونی و تلاش برای درگیر ساختن بخشی از جامعه روستایی که از گذشته تا به حال بر پایه تقسیم کار جنسی نقش مؤثری در فضای تولید و کسب و کار روستایی داشتند و در عین حال، تغییر نگرش‌های اجتماعی به مشارکت شغلی رسمی زنان، نقش مؤثری در گسترش فضای کارآفرینانه در محیط روستایی خواهند داشت.

تعدیل‌گری تحصیلات

نتایج نشان دادند که متغیر تحصیلات و برخورداری از دانش آکادمیک، اثربخشی پیشایندهای مختلف بر توسعه کارآفرینی روستایی را تعدیل می‌نمایند، به گونه‌ای که اثربخشی عوامل اجتماعی، روانی، اقتصادی، فرهنگی و غیره بر توسعه کارآفرینی روستایی نزد افرادی که از تحصیلات فوق دیپلم و کارشناسی به بالا برخوردارند (۵۷۵/۰) بیشتر از افراد در سایر گروه‌های تحصیلی همچون متوسطه و دیپلم (۴۷۰/۰) و بی‌سواد یا با تحصیلات ابتدایی (۳۳۴/۰) بود.

تعدیل‌گری نوع متغیر مؤثر

بنابر نتایج، بالاترین میزان اندازه اثر مرتبط به بررسی عوامل نهادی-سازمانی، اقتصادی، فردی و محیطی مؤثر بر توسعه کارآفرینی روستایی است؛ در واقع، عوامل نهادی-سازمانی (۰/۶۳۸)، عوامل اقتصادی و مالی (۰/۵۷۱)، عوامل فردی (۰/۵۶۰) و عامل محیطی (۰/۵۴۲) بیشترین نقش را در توسعه کارآفرینی روستایی در ایران دارند و این یافته به لحاظ آماری در سطح ۰/۰۰۰ معنادار است. از مهم‌ترین عوامل نهادی و سازمانی مؤثر بر توسعه کارآفرینی روستایی که محققانی چون عباسی و همکاران (Abbasi et al., 2020)، ایمانی و عظیمی (Imani & Azimi, 2021)، اکبرپور (Akbarpour, 2023) و زحمت‌کش و همکاران (Zahmatkesh et al., 2023) در تحقیقات خود به آن اشاره نموده‌اند، می‌توان به فعالیت و ارتباط با تشکلهای ویژه فعالیت‌های کارآفرینانه، دسترس به مراکز برای دریافت خدمات مشاوره، ارائه امکانات، نهاده‌ها و مواد اولیه مورد نیاز برای فعالیت کارآفرینانه توسط نهادهای دولتی، توسعه مراکز رشد روستایی، حذف محدودیت‌ها و موانع کارآفرینی از سوی دولت، حمایت از تحقیقات کارآفرینی، تدوین و اصلاح قوانین مورد نیاز براساس سیاست خصوصی‌سازی و واگذاری امور تصدی‌گری، کاهش مراحل اداری تأسیس و اداره تعاونی‌ها، سیاست‌های حمایتی، مشاوره‌ای و تشویقی دولت از کارآفرینی، نظام‌های حمایت قانونی از ایجاد و توسعه سازمان‌های غیردولتی فعال مرتبط با کارآفرینی، حمایت دهیاری‌ها و شوراهای اسلامی از افراد سرمایه‌گذار در کسب و کار خرد، حضور سازمان‌های محلی نظیر صندوق قرض‌الحسنه در روستا، ترویج کارآفرینی غیرانتفاعی، سرمایه‌گذاری دولتی، بازاریابی برای روستاییان، اعطای جایگاه ویژه به زنان در سیاست‌های توسعه، ثبات سیاست‌های دولت و مواردی چون نظام حقوق مالکیت، نظام پاداش‌ها و ثبات اقتصادی، هزینه مبادله، هزینه دادرسی، شفافیت و پاسخگویی، نظام آموزشی و مهارت‌آموزی اشاره نمود. از این حیث، کیفیت بستر نهادی در توسعه فعالیت‌های کارآفرینانه مولد و غیر مولد در حوزه روستاها بسیار اثرگذار است و امروزه نقش نهادها و حکمرانی دولت در حیطه کارآفرینی بیشتر از گذشته گردیده است، به گونه‌ای که بسیاری باور دارند که نقش دولت باید غلبه بر موانع ساختاری کارآفرینی باشد (Futemma et al., 2020). مطالعات نورث (North, 2005) نشان داده‌اند که میان محیط نهادی و توسعه کارآفرینی روستایی ارتباط مستقیمی وجود دارد. وی باور دارد که نهادها قواعد بازی در جامعه هستند و در صورتی که قواعد بازی از مسیر فعالیت‌های غیر سازنده ممکن گردد، کارآفرینان انگیزه نازلی برای ورود به حوزه تولید خواهند داشت. به تعبیر نورث (North, 1990)، نهادهایی که حقوق مالکیت را تعریف و اجرا می‌نمایند، بر عملکرد اقتصادی اثر می‌نهد و سبب تقویت بازارها گردیده، تجارب و سرمایه‌گذاری در تولید و روش‌های سازمانی جدید را تشویق می‌نمایند، چرا که هزینه‌های مبادله و عدم اطمینان ناشی از مبادله تنزل می‌یابند.

پس از عوامل نهادی، عوامل اقتصادی نقش مؤثری در تبیین واریانس توسعه کارآفرینی روستایی دارند. این عوامل دربرگیرنده اصلاح قوانین و مقررات بانکی، حمایت مالی و

مالیاتی، جلوگیری از رانت و رشوه، دسترسی به منابع و تسهیلات کم‌بهره، خدمات و تسهیلات بیمه برای کسب و کار، استفاده از اعتبارات و خدمات صندوق‌های اعتبارات خرد، استقلال مالی، حمایت مالی از فعالیت تعاونی‌ها، ثبات و امنیت شغلی، افزایش تولید، آگاهی از وضعیت اقتصادی بازار، وجود بازار رقابتی، قوانین شفاف اقتصادی و مالیاتی، شناسایی پتانسیل‌های اشتغال‌زایی و کارآفرینی در منطقه، بالا بودن توان اقتصادی مردم محلی، دسترسی به عوامل تولید در روستا، تشویق و به‌کارگیری جوانان در ایجاد کسب و کار جدید، تشویق سرمایه‌گذاران محلی برای ایجاد فرصت‌های شغلی، دسترسی به بازار مناسب برای عرضه تولیدات، ریسک‌پذیری اقتصادی افراد، مشارکت در ایجاد تشکلهای و اصناف، رضایت از درآمد حاصل از کار، سرمایه‌های مالی کافی در تعاونی، ایجاد زمینه مناسب و اقدامات حمایتی و غیره هستند. مطالعات کریم‌زاده و مجنونی (Karimzadeh & Majnoui, 2019)، امیدپور و همکاران (Omidpour, 2019)، جمینی و جمشیدی (Jamini Barghi et al., 2021)، برقی و همکاران (Barghi et al., 2022) و اکبرپور (Akbarpour, 2023) مؤید اثرگذاری عوامل اقتصادی بر توسعه کارآفرینی روستایی هستند. در این زمینه، کلوپستن و همکاران (Klofsten et al., 2020) پیرامون حمایت از کارآفرینی و کسب و کارهای کوچک در نواحی روستایی اروپا نشان داده‌اند که حمایت و پشتیبانی مالی و لحاظ نمودن تنوع فعالیت اقتصادی، اقدامی مؤثر در توسعه کارآفرینی روستایی است. در عین حال، سیاست‌های حمایتی اقتصادی از مسیر واگذاری وام‌های کم بهره بانکی، کمک‌های بلاعوض در زمینه کارآفرینی، تضمین خرید تولیدات و محصولات با قیمت مناسب کارکرد مشخصی در توسعه کارآفرینی روستایی دارند.

عوامل معنادار فردی مؤثر بر توسعه کارآفرینی روستایی شامل توانایی در هماهنگ‌سازی منابع، داشتن تفکرات جدید و متنوع، حاضر به مواجه‌شدن با چالش‌ها و سختی‌ها، نداشتن استرس در موقعیت‌های سخت و مشکل، انگیزه تغییر در کیفیت زندگی، تمایل به انجام ریسک‌های حساب شده، توانایی و علاقه‌مندی به رویارویی با موقعیت‌هایی که با نتایج مبهم و نامعلوم دارند، توانایی کشف و تلفیق راه و روش‌های جدید، داشتن ایده‌های جدید و متنوع، ترجیح‌دادن روش‌های نو بجای روش‌های سنتی، داشتن روحیه بلندپروازانه، توجه به آینده خانواده و فرزندان، میزان تعهد و مسئولیت، برخورداری از ارتباطات قوی، علاقه‌مندی به خوداشتغالی و خودتکایی، اشتیاق زیاد به انجام کارهای بزرگ، نداشتن مقاومت درونی در برابر تغییرات، سرمایه روانشناختی، لذت بردن از ریسک مالی و شخصی، داشتن توانایی تصمیم‌گیری، توانایی حل مشکل، توانایی به حداقل رساندن مخاطرات، مهارت برقراری روابط انسانی، مسئولیت‌پذیری و توانایی استقامت در برابر ناملایمات و غیره بودند.

مهم‌ترین عوامل مؤثر محیطی بر توسعه کارآفرینی روستایی در مطالعات مورد بررسی نیز شامل وضعیت اراضی و شرایط آب و هوایی، آسیب‌پذیری پایین، شناسایی فرصت‌های بالقوه و بالفعل محیط، اجرای پروژه‌های تأثیرگذار و زیربنایی، نزدیکی به بازارهای مبدأ، دسترسی مناسب به مراکز شهری، مراکز

روستایی را به‌دنبال داشته باشد. به‌همین دلیل، اثربخشی عوامل مختلف نهادی، اقتصادی، اجتماعی، محیطی و زیرساختی بر توسعه کارآفرینی روستایی در روستاهای نواحی غربی کشور بالاتر از دیگر مناطق بوده است.

تعدیل‌گری نوع فعالیت کارآفرینانه

بالاترین میزان اندازه اثر در گروه مطالعاتی مشاهده می‌گردد که در آن افراد به‌صورت فردی اقدام به کارآفرینی و توسعه ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های آن نموده‌اند. در واقع، اثربخشی عوامل مختلف اقتصادی، فردی، اجتماعی، محیطی و غیره بر توسعه کارآفرینی روستایی در میان افراد عادی در بیشتر از اعضای شرکت‌های تعاونی و کانون‌های گروهی و جمعی کارآفرینی روستایی بوده است که این مسئله خود پایین بودن اندازه اثر در مطالعات حسینی و لشگرآرا (Hosseini & Lashgarara, 2014)، تقدیسی و همکاران (Taghdisi et al., 2016)، علیخانی و عباسی (Alikhani & Abbasi, 2016) و حسینی و همکاران (Hoseini et al., 2018) در برخی عوامل و شاخص‌ها را توجیه می‌نماید. اهمیت فعالیت‌های فردی در قیاس با حضور گروهی و اجتماعی خود نیاز به درک بهتر بافت روستایی بالاخص نظام ارزشی و سن کارآفرینی و جامعه‌ای که آن را احاطه نموده است را بیشتر می‌نماید. تحقیقات صورت گرفته در جوامع در حال توسعه‌ای نظیر ایران گواه آن هستند که در بسیاری از جوامع، کار فردی به کار جمعی و مشارکتی در قالب‌هایی نظیر تعاونی‌های روستایی ترجیح داده می‌شود. این مسئله به عللی چون عدم اعتماد به نهادهای بی‌اعتمادی به اشخاص ثالث و عدم تأیید مدل‌های اقتصادی که واقعیت‌های سرزمینی را نادیده می‌گیرند، اتفاق می‌افتد (Tabares et al., 2021).

در عین حال، در نواحی روستایی کشور کماکان زنان روستایی نقش محدودی در فعالیت‌های تعاونی دارند و در کنار آن، فرهنگ مشارکت در فعالیت‌های گروهی و تعاونی در نواحی روستایی در سطوح نازل آن به‌سر می‌برد و این مسئله به مثابه یک معضل اجتماعی و فرهنگی مانع از عملکرد مطلوب تعاونی‌های روستایی می‌گردد. به‌همین علت، لازم است اقدامات کارآفرینی در فضای روستایی بر مبنای قلمروها و شرایط محیطی در نظر گرفته شوند، زیرا که عوامل برون‌زا قادرند کارآفرینی موفق را فعال یا مهار نمایند. در عین حال، پیشنهاد می‌گردد تا در کنار فعالیت‌های انفرادی کارآفرینانه، تلاش مضاعفی برای ارتقاء روحیه کار گروهی و فعالیت در محیط‌های تعاونی و اجتماعی جهت هم‌افزایی توان‌های فردی و افزایش قدرت خلاقیت، ابتکار عمل و بیشتر شدن بهره‌وری صورت گرفته است و امکانات و تسهیلات اعتباری از طریق تعاونی‌های شغلی در نواحی روستایی توزیع گردند تا از این قبل، هم نظارت بیشتری بر توزیع منابع درآمدی و هزینه‌ای صورت گیرد و هم مشارکت اجتماعی در فضای روستایی به‌منظور بسط همکاری‌های کارآفرینانه بیشتر گردد.

تعدیل‌گری سن

نتایج حاصل از بررسی تعدیل‌گری متغیر وضعیت سنی نشان می‌دهد که هم‌سو با افزایش میانگین سنی ساکنین نواحی روستایی کشور تا ۴۵ سالگی با یک شیب کاملاً معتدل،

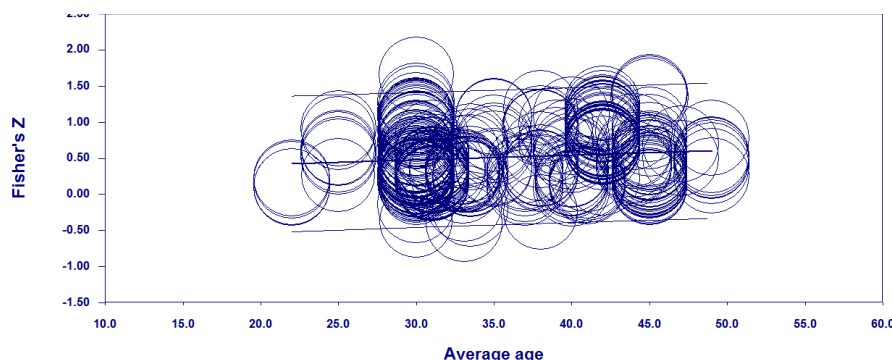
آموزشی و مشاوره‌ای، وجود زیرساخت‌های عمومی نظیر آب و برق و گاز، وجود منابع غنی طبیعی در روستا، زمینه لازم برای توسعه فعالیت مرتبط با صنعت، وجود زیرساخت‌های فیزیکی مناسب نظیر جاده‌ها و راه‌های ارتباطی، وجود نیروی انسانی ماهر، وجود بازارهای محلی در روستا، زمینه لازم جهت توسعه فعالیت مرتبط خدماتی، دسترسی به سازمان‌های دولتی و اعتباری، وجود سازمان‌های محلی نظیر صندوق‌های قرض‌الحسنه در روستا، وجود مناطق و مراکز رشد، دسترسی آسان به مواد اولیه، شرایط مناسب اقلیمی، دفع پسماندها، زمین‌های حاصلخیز، تنوع تولیدات کشاورزی، نبود آلودگی‌های محیطی، تراکم جمعیت، بازارهای محلی، منطقه‌ای و ملی، ظرفیت‌های محیطی و بستر اکولوژیکی کارآفرینی، توزیع بهینه خدمات دولتی در سطح روستاها، دسترسی به امکانات تکمیلی نظیر انبار و سردخانه، ایجاد شهرک‌های صنعتی کشاورزی، دسترسی به مراکز تحقیقاتی مناسب، وضعیت طبیعی زمین، فروش مستقیم و بی واسطه محصول، تعداد تعاونی‌ها و اتحادیه‌های برای ایجاد امنیت مالی سرمایه‌گذاران، گسترش سیستم‌های اطلاعاتی و غیره هستند.

تعدیل‌گری موقعیت جغرافیایی

از نظر جغرافیایی، بالاترین میزان اندازه اثر متعلق به مطالعاتی است که در نواحی شمال غرب (۶۵۴/۰)، جنوب غرب (۴۸۰/۰) و غرب کشور (۴۶۹/۰) به انجام رسیده‌اند. در واقع، اثرگذاری پیشایندهای توسعه کارآفرینی روستایی در نواحی غربی کشور از جمله استان‌های اردبیل، آذربایجان‌های شرقی و غربی، کردستان، کرمانشاه و شهرهای اردبیل، روانسر، بناب، دلفان، خلخال، اورانامات، فاروج، جوانرود، بوکان، نهاوند، دزفول و هشتروند بالاتر از سایر نقاط کشور بوده است. از مهم‌ترین بسترهایی که سبب گردیده‌اند تا روستاهای نواحی غربی کشور نسبت به سایر نواحی در حوزه توسعه کارآفرینی روستایی کامیابی بالاتری داشته باشند، شرایط آب و هوایی مطلوب‌تر، متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی در سطح روستاها، توسعه فعالیت‌های گردشگری و ایجاد زیرساخت‌های مطلوب، ایجاد و تقویت تشکلهای تعاونی در نواحی روستایی و غیره هستند. هرچند که نواحی غربی روستایی غرب کشور به‌ویژه مناطق مرزی از محروم‌ترین مناطق ایران محسوب می‌گردند، لیکن تعداد زیاد نیروی انسانی مایل به کار و فعالیت و منابع غنی محیطی، سهم بالای زراعت، دامپروری و صنایع دستی، شرایط هیدرواقلیمی مناسب به‌علت عبور رودخانه‌ها و غیره سبب گردیده‌اند تا این مناطق در حوزه‌های کشاورزی، باغداری و تولیدات دامی و غیر دامی و نیز گردشگری زمینه‌های مناسب موردنیاز برای ترویج فرهنگ و توسعه کارآفرینی را داشته باشند. طی دو دهه گذشته، توجه همه جانبه و شناخت ساختارهای کارآفرینی موجود در این مناطق در قیاس با نواحی فاقد پتانسیل‌های محیطی و زیرساختی همچون نواحی روستایی شرق کشور توانسته است برنامه‌ریزی‌های توسعه روستایی منطقه‌ای را در راستای ایجاد ساختاری مطلوب رهنمون ساخته، بسترهای توانمندسازی و کارآفرینی، بهبود شرایط اقتصادی-اجتماعی نواحی روستایی، ایجاد اشتغال و کاهش سطح مهاجرت و در نهایت افزایش سطح تولید و توسعه پایدار

فعالیت کارآفرینانه نزد آن‌ها با سرعت و کیفیت بهتری صورت می‌گیرد و رویکرد افراطی و یا محافظه کار به کسب و کار ندارند. همچنان که تصور عمومی مبتنی بر آن است که بهترین دوره شروع و توسعه کارآفرینی در سنین ۲۰ تا ۴۰ سالگی است و اثرگذاری متغیرهای مؤثر بر آن با مطلوبیت بیشتری صورت می‌گیرد. این تصور ناشی از این است که افراد جوان و میانسال انرژی، خلاقیت و انعطاف‌پذیری بیشتری دارند، ریسک‌پذیرتر هستند و این خصوصیات برای کارآفرینی ضروری هستند.

اثر بخشی عوامل پیشابندی در حوزه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی، فردی، روانی، نهادی و غیره بر توسعه کارآفرینی روستایی شدت بیشتری می‌گیرد و پس از آن کاهش قابل توجهی در تمایل و گرایش به فعالیت‌های کارآفرینانه در نواحی روستایی در میان افرادی مشاهده می‌شود که میانگین سنی آنان به ۵۰ تا ۵۵ سالگی نزدیک می‌گردد. توسعه کارآفرینی روستایی نیازمند افرادی در محدوده سنی جوان تا میان سال است (پنجره طلایی سنی کارآفرینی)، افرادی که آموزش‌پذیری و یادگیری

شکل ۲- نمودار فرارگرسیون پیشابندهای توسعه کارآفرینی روستایی بر مبنای میانگین سنی مشارکت‌کنندگان
Figure 2. The regression diagram of antecedents of rural entrepreneurship development based on the average age of participants

و نقل و تدارکات، دسترسی به امکانات تکمیلی نظیر انبار و سردخانه، موقعیت ارتباطی- فضایی منطقه، تعدد تعاونی‌ها و اتحادیه‌های برای ایجاد امنیت مالی سرمایه‌گذاران، وجود نیروی انسانی ماهر و باسواد و با تجربه برای شروع کسب و کارهای جدید و غیره به‌مثابه عوامل زیرساختی با ضریب اثر ۰/۴۷۴ نقش مؤثری در توسعه کارآفرینی روستایی دارند.

از سوی دیگر، نقش عوامل اجتماعی (همچون تعلق مکانی، توانمندسازی گروه‌های ضعیف همچون زنان، مشارکت اجتماعی بیشتر جامعه روستایی در فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی، وجود شبکه‌های گوناگون کارآفرینی روستایی، میل به کار گروهی، سرمایه اجتماعی، نگرش‌های مثبت به فعالیت کارآفرینانه، امنیت اجتماعی و محیطی، روحیه تعاون و همکاری، اعتماد به سیاست‌ها و برنامه‌های دولت، نهادسازی و غیره)، فرهنگی (نظیر سطح دانش و تحصیلات، هنجارهای ذهنی، باور و اعتماد به توانایی زنان در حوزه کسب و کار، ارتقاء آگاهی فرهنگی روستاییان، توسعه فرهنگ کارآفرینی، ارزش نهادن به کارکنان صاحب نظر و غیره)، قانونی-سیاسی (تدوین و اصلاح قوانین موردنیاز بر اساس سیاست خصوصی‌سازی و واگذاری امور تصدی‌گری، سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی متناسب با پتانسیل‌های منطقه، قوانین حمایتی از فعالیت‌های کارآفرینی زنان در جامعه، در نظر گرفتن کارآفرینی به‌عنوان ضرورت، تأکید بر مشروعیت اجتماعی کارآفرینان از سوی دولت) و عوامل روانی (قصد و انگیزه کارآفرینی، توانمندسازی روانی، هدف‌مندی، کنترل درونی، استقلال‌طلبی) بر توسعه کارآفرینی روستایی غیرقابل انکار است.

همچنین، نتایج تحقیق حکایت از این داشتند که پیشابندهای توسعه کارآفرینی روستایی در میان مردان اثرگذاری بیشتری بر رشد کارآفرینی روستایی در قیاس با زنان

نتیجه‌گیری کلی

این پژوهش با هدف فرا تحلیل پیشابندهای توسعه کارآفرینی روستایی در ایران به انجام رسید. بدین‌منظور، ۵۰ سند پژوهشی در قالب ۲۹۴ عامل مؤثر به مثابه پیشابندهای توسعه کارآفرینی روستایی در ایران مورد بررسی قرار گرفتند. نتایج تحقیق نشان دادند که عوامل و شاخص‌های پیشابندی در مطالعات توسعه کارآفرینی روستایی، در سطح بالایی بر توسعه کارآفرینی روستایی مؤثر و ۰/۴۷ درصد از تغییرات توسعه کارآفرینی روستایی را تبیین می‌نمایند. این یافته هم‌سو با نتایج تحقیقات احمدی و همکاران (Ahmadi et al., 2019)، شاو و همکاران (Shao et al., 2024) و تأییدکننده یافته‌های مطالعاتی همچون بهمنی و همکاران (Bahmani et al., 2020) و برقی و همکاران (Barghi et al., 2022) و زحمت‌کش و همکاران (Zahmatkesh et al., 2023) است.

نتایج این تحقیق نشان می‌دهند که ظرفیت‌های نهادی-سازمانی و عوامل اقتصادی بیشترین تغییرات توسعه کارآفرینی روستایی را تبیین می‌کنند، لیکن نقش عوامل فردی (بهره‌مندی از خلاقیت و نوآوری، مخاطره‌پذیری، انگیزه پیشرفت، باور به خودکارآمدی، آینده‌نگری) و محیطی (وضعیت اراضی و شرایط آب و هوایی، شناسایی فرصت‌های بالقوه و بالفعل محیط، وجود جاذبه‌های گردشگری طبیعی و مصنوعی، وجود منابع غنی طبیعی در روستا، فضای باز کسب و کار، دسترسی آسان به مواد اولیه، تنوع تولیدات کشاورزی، تراکم جمعیت، فاصله از شهر، بستر اکولوژیکی کارآفرینی و غیره) و مواردی نظیر وجود زیرساخت‌های فناورانه نظیر ICT و IT روستایی، دسترسی به مراکز آموزشی و مشاوره‌ای، وجود زیرساخت‌های عمومی نظیر آب و برق و گاز، زیرساخت‌های فیزیکی مناسب نظیر جاده‌ها و راه‌های ارتباطی، سیستم حمل

تشکل‌ها و شبکه‌های کارآفرینی در مناطق روستایی یک استان به‌منظور تسهیل روابط و تأمین نیازهای آگاهی‌بخشانه پیشنهاد می‌گردد.

با توجه به اهمیت عوامل فرهنگی-نگرشی در حوزه کارآفرینی روستایی و نقشی که در تسهیل یا ایجاد موانع کارآفرینی به‌ویژه برای زنان دارند، پیشنهاد می‌گردد تا در قالب مطالعات کیفی بسترها، علل، راهبردهای و عوامل مداخله‌گر فرهنگی جهت مقابله با موانع توسعه کارآفرینی روستایی در ایران مورد ارزیابی قرار گیرند. از آنجایی که عوامل اجتماعی همچون سرمایه‌های اجتماعی، مشارکت کارآفرینانه روستایی، مشارکت جمعی و گروهی، مسئله آگاهی اجتماعی روستائیان و وجود شبکه‌های تعاملاتی کارآفرینانه در سطح نواحی روستایی نقش مؤثری در توسعه روحیه کارآفرینی دارند اما تاکنون جز در محدود تحقیقاتی این عوامل کنکاش نشده‌اند، پیشنهاد می‌گردد تا در وهله نخست این مجموعه عوامل و نقش و کارکردهای مثبت و منفی آن‌ها در بسط کارآفرینی در نواحی روستایی بالاخص محیط‌های منزوی مورد ارزیابی قرار گیرند و از سوی دیگر، بسته‌های آموزشی اجتماع‌محور در جهت ارتقاء سرمایه‌های اجتماعی کارآفرینانه تهیه و اثربخشی آن‌ها بررسی گردد. همچنین، با توجه به آن که بالاترین میزان اندازه اثر توسعه کارآفرینی روستایی متعلق به مطالعاتی است که در نواحی غربی کشور به انجام رسیده‌اند، پیشنهاد می‌گردد تا در یک مطالعه تطبیقی استعدادها و توان‌های طبیعی-جغرافیایی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی نواحی غربی کشور در حوزه کارآفرینی در قیاس با سایر نواحی بالاخص نواحی جنوبی و شرقی مورد ارزیابی قرار گیرند.

دارند. در واقع، به‌علت حاکمیت فرهنگ مردسالارانه، باورها، اعتقادات و رفتارهای اجتماعی نسبت به زنان و فعالیت آن‌ها در فضای روستایی، روابط زنان اساساً محدود به فضای خانه و محیط بلافصل خانه هستند، به گونه‌ای که این مناسبات جنسیتی اثرگذاری عمیقی بر سرعت توسعه کارآفرینی دارند. به این معنی، کارآفرینی به‌سوی مردان هدایت گردیده است و زنان کمتر در فرایند پذیرش کارآفرینی قرار گرفته‌اند و غلبه محدودیت‌های خانوادگی و وابستگی به مردان از منظر مالی، بسترهای فرهنگی و عوامل محیطی منجر به تشدید این فضای جنسیتی گردیده است. با این حال، توسعه دانش و افزایش سطح تحصیلات می‌تواند به‌شکل مثبتی جریان توسعه کارآفرینی روستایی بالاخص نزد زنان را بهبود بخشد، چرا که با افزایش میزان دانش و سطح تحصیلات، امکان بهره‌مندی افراد از مهارت‌های مورد نیاز برای کارآفرینی، آشنایی با روند امور اداری، افزایش خلاقیت و نوآوری، ارتقاء توانمندی و بهبود ذهنیت فردی جهت دریافت و پردازش اطلاعات و بیشینه‌سازی اعتماد به نفس فراهم می‌شود و بدین واسطه، ظرفیت‌های کارآفرینانه افراد در محیط روستایی بیشتر می‌گردد.

با توجه به یافته‌های این تحقیق، ایجاد مراکز توانمندسازی روانی-انگیزشی روستائیان در حوزه کارآفرینی، تغییر و تلطیف نگرش‌های جنسیتی در جوامع روستایی به مقوله کارآفرینی زنان، افزایش مداخلات نهادهای دولتی و خصوصی و تدوین استراتژی‌های مداخلاتی در راستای ترویج و توسعه کسب و کار روستایی در قالب تعاونی‌ها و اجتماعات شراکتی، بسط اشکال نوین کارآفرینی و خوداشتغالی در مناطق محروم کشور از جمله نیمه‌شرقی با توجه به بسترهای محیطی و اقتضائات محلی مناطق و اجرای برنامه تنوع بخشی شغلی، ایجاد و تقویت

References

- Abbasi, M. J., Sajjadi, J., Abdollahi, A., & Rezavian, M. T. (2020). Explaining the factors affecting the development of rural tourism entrepreneurship in Iran. *Tourism & Management Studies*, 15(52), 1-26 [In Persian].
- Abdi, E., Taghdisi, A., & Tavakoli, J. (2021). Evaluation of the effect of government microcredit on the economic dimensions of entrepreneurship and sustainable rural employment in Javanroud County. Kermanshah Province. *Journal of Regional Planning*, 11(42), 119-136. [In Persian]
- Acs, Z. J., Szerb, L., & Lloyd, A. (2018). The Global Entrepreneurship Index powered by GEDI. *The Global Entrepreneurship and Development Institute, Washington, D.C., USA*.
- Ahmadi, S., Kohistani, H., Yadavar, H., & Shabanali Femi, H. (2019). Meta-analysis of factors affecting the development of rural women's entrepreneurship. *The Journal of Community Development (Rural-Urban)*, 8(1), 21-38. [In Persian]
- Ahmadi, S., Kohistani, H., Yadavar, H., & Shabanali Femi, H. (2019). Designing a model for sustainable agricultural entrepreneurship development among rural women (case study of Kurdistan province). *Journal of Agricultural Science and Sustainable Production*, 29(3), 237-251. [In Persian]
- Akbarpour, M. (2016). The role and performance of rural empowerment in entrepreneurship in rural areas (case study: central part of Hashrood County). *Geography and Environmental Sustainability*, 18, 51-66. [In Persian]
- Akbarpour, M. (2023). Modeling factors affecting entrepreneurship development in rural areas (case study: villages in Hashrood County). *Education and Management of Entrepreneurship*, 2(3), 1-18. [In Persian]
- Alikhani-Dadovkalai, M., & Abbasi-Rostami, A. A. (2016). Studying the effect of educational and psychological factors on the development of entrepreneurship in women's rural cooperative companies in Golestan province. *Journal of Cooperation and Agriculture*, 5(20), 171-193. [In Persian]
- Alizadeh-Toli, M., Rahmani, B., Monshizadeh, R., Rezavian, M. T., & Murid-Sadat, P. (2022). Analysis of factors affecting sustainable entrepreneurship in coastal rural settlements (case study: South Coast villages-Qeshm). *Journal of Regional Planning*, 12(48), 157-170. [In Persian]

- Asmit, B., Mangihut Simatupang, T., Rudito, B., & Novani, S. (2024). Uncovering the building blocks of rural entrepreneurship: A comprehensive framework for mapping the components of rural entrepreneurial ecosystems. *Heliyon*, 10 (1), 1-15.
- Bahmani, A., Zamanian, A., & Aslani, F. (2020). Explaining the mediating role of empathy in the relationship between psychological capital and entrepreneurship of rural women (case study: women in Choubbast village). *Journal of Entrepreneurial Strategies in Agriculture*, 7(14), 87-94. [In Persian]
- Barghi, H., Ghanbari, Y., Abiat, M., & Abiat, M. (2022). Analysis of spatial relationships between the concepts of quality of life, social capital and rural entrepreneurship (case study: Dezful city). *Journal of Rural Research*, 13(4), 672-698. [In Persian]
- Barghi, H., & Zolfaghari, A. A. (2018). Explaining the status of entrepreneurship indicators and its prediction in rural settlements of Ravansar County. *Geographical Research*, 3(1), 209-223. [In Persian]
- Darban-Astaneh, M. R., Shayan, H., Anabastani, A. A., & Sejasi-Gheydari, H. (2021). Analysis of the impact of structural factors of innovation on the rural entrepreneurship process (case study: Farouj County). *Journal of Arid Regions Geographic Studies*, 12(45), 58-77. [In Persian]
- Dobson, S., & McLuskie, P. (2020). Performative entrepreneurship: identity, behaviour and place in adventure sports Enterprise. *International Entrepreneurship and Management Journal*, 16(1), 879-895.
- Eazadi, B., Rezaei-Moghaddam, K., & Asadolhepour, A. (2016). Effective structures and obstacles to the development of entrepreneurship in home-based agricultural businesses in rural areas. *Iranian Agricultural Extension and Education Journal*, 12(1), 39-51. [In Persian]
- Eazadi, H., Khosravipour, B., & Savari-Momban, A. (2021). Explaining the Predictive Structures of Entrepreneurial Tendency among Rural Women. *Agricultural Extension and Education Research*, 14(4), 67-83. [In Persian]
- Eskandari, M., Taghdisi, A., & Ghanbari, Y. (2020). Analysis of indicators and capacities of entrepreneurship development in rural settlements of Boyer-Ahmad County. *Journal of Studies of Human Settlements Planning*, 15(4), 1273-1290. [In Persian]
- Fotohi, M., Hosseini, Gh., & Sajjadi, S. M. (2021). The effects of agricultural tourism on the development of rural entrepreneurship with a focus on sustainable development (case study: key villages of Yazd province). *The Journal of Geographical Research on Desert Areas*, 9(2), 245-265. [In Persian]
- Futemma, C., Casrto, F., & Brondizio, E. S. (2020). Farmers and social innovations in rural development: collaborative arrangements in eastern Brazilian amazon. *Land Use Policy*, 99, 104-134.
- Ghadiri Masoom, M., Hajipour, M., Gharagozlou, H., & Jornabian, M. R. (2016). Analysis of the role of social capital in risk-taking and entrepreneurship of rural youth (case study: Tonekabon County). *Journal of Research and Rural Planning*, 5(4), 17-31. [In Persian]
- Ghadiri-Masoum, M., Gholami, A., Mohammadzadeh-Larijani, F., & Rezaei, H. (2017). Entrepreneurship development model in rural areas of Khoy County with an interpretive structural modeling approach. *Journal of Space Economy & Rural Development*, 6(3), 139-164. [In Persian]
- Hallaji-Sani, M. K., Molaei Hashjin, N., & Ghoreishi, M. B. (2023). Analysis of the effects of tourism policies on the development of entrepreneurship in rural areas (case study: Ramsar County). *Geographical Engineering of Territory*, 7(2), 251-270. [In Persian]
- Heidari Sarban, V. (2012). Factors affecting the strengthening of agricultural entrepreneurship in rural areas (case study: Meshginshahr County). *Geography*, 10(35), 263-278. [In Persian]
- Heidari Sarban, V. (2013). The role of psychological empowerment on strengthening rural entrepreneurship (case study: Ardabil province). *Journal of Geography and Regional Development*, 20, 217-237. [In Persian]
- Heidari Sarban, V. (2015). Explanation of the factors influencing promotion of social welfare in rural areas (Case Study: Meshkinshahr County). *Human Geography Research*, 47(4), 657-672. doi: 10.22059/jhgr.2015.51377
- Heidari Sarban, V. (2017). The role of social capital in strengthening entrepreneurship in rural areas; Case study: Ardabil Province. *Geography and Environmental Planning*, 26(2), 165-178. [In Persian]
- Hejazizadeh, Z., Monazam-Esmailpour, A., & Tolabinejad, M. (2019). Gender Prerequisites for Entrepreneurship Development in Rural Areas (Case Study: Papi District of Khorramabad County). *Geography*, 17(63), 40-59. [In Persian]
- Heydari Sarban, V., & Majnoui-Totakhaneh, A. (2017). The role of psychological capital in promoting rural entrepreneurship in East Azerbaijan Province. *Journal of Space Economy and Rural Development*, 6(4), 118-97. [In Persian]
- Heydari, A. A., Roshan, S. A., & Naderi, N. (2019). The effect of tourism marketing (mixed with place and people) on the development of rural entrepreneurship in Rijab region of Kermanshah province. *Journal of Rural Research*, 10(4), 585-595. [In Persian]
- Hoseini, M. H., Dolati, M., & Parpanji, M. (2018). Study of factors affecting the entrepreneurial success of rural women members of rural women's cooperatives in the north of Tehran province. *Cooperation and Agriculture*, 7(26), 129-156. [In Persian]

- Hosseini, T., & Lashgarara, F. (2014). Identifying factors affecting the development of entrepreneurial skills in rural women's cooperatives in Fars Province. *Agricultural Extension and Education Research*, 7(2), 13-34. [In Persian]
- Imani, B., & Azimi, A. (2021). Investigating the capabilities and capacities of entrepreneurship development in rural areas (case study: villages of Khorsh Rostam district, Khalkhal city). *Village and Space Sustainable Development*, 2(4), 1-16. [In Persian]
- Imani, B., Naserimanesh, A., & Arami, E. (2018). Evaluating the effectiveness of indicators and favorable conditions for rural entrepreneurship in the optimal development of rural entrepreneurship (Case study: villages in Ardabil city). *Journal of Studies of Human Settlements Planning*, 13(4), 1043-1055. [In Persian]
- Jamini, D., & Jamshidi, A. (2021). Modeling factors affecting the development of entrepreneurship indicators in rural areas of Iran (Research case: Oranamat region, Kermanshah province). *Spatial Planning*, 11(3), 73-94. [In Persian]
- Karami, A., & Aliyari, N. (2021). Identifying factors affecting entrepreneurship in rural areas of Shiraz city. *Space Economy and Rural Development*. 10(1), 195-212. [In Persian]
- Karimzadeh, H., & Majnooni-Totakhaneh, A. (2019). Modeling rural entrepreneurship development based on local capacities: A case study of rural settlements in Bonab County. *Village and Development*, 22(85), 87-110. [In Persian]
- Karimzadeh, H., Nikjoo, M. R., Sadr Mousavi, M., & Kohestani, H. (2014). Identifying effective factors in creating entrepreneurial opportunities in the tourism sector of rural areas using the structural equation model. *Geography and Environmental Planning*, 25(2), 269-290. [In Persian]
- Keshavarz, M. (2018). Analyzing the determinants and drivers of rural entrepreneurship development in Iran with a meta-analytic approach. *Iranian Journal of Agricultural Economics and Development Research*, 49(4), 766-776. [In Persian]
- Klofsten, M., Norrman, C., & Cadorin, E. (2020). Support and development of small and new firms in rural areas: a case study of three regional initiatives. *SN Applied Sciences*. 2(1), 110. <https://doi.org/10.1007/s42452-019-1908-z>.
- Kord, B., & Abtin, A. (2013). Investigating the factors affecting the development of rural entrepreneurship in Sistan and Baluchestan province (with a focus on the development of rural growth centers, the development of information and communication technologies, and the empowerment of rural women). *Geography and Development*, 32, 1-14. [In Persian]
- Mardanshahi, M. M., & Nezamzadeh, S. E. (2018). Identifying and analyzing factors affecting the entrepreneurial capabilities of rural women: A case study of women entrepreneurs in Behshahr County villages. *Village and Development*, 21(2), 75-96. [In Persian]
- Mirhoseini, Z., Shafiee, Z., & Ashouri, S. (2023). Narratives of women entrepreneurs about the impact of higher education on entrepreneurial action. *University Studies*, 1(3), 113-136. [In Persian]
- Moradi, M. A., Musa Khani, M., & Rashadatjoo, H. (2022). Presenting a model for rural entrepreneurship development (a case study of Kurdistan handicrafts). *Geography (Regional Planning)*, 12(3), 709-722. [In Persian]
- Movahedi, R., & Soleimaniyan, J. (2016). Study of effective educational methods in developing rural women's entrepreneurship. *Journal of Entrepreneurial Strategies in Agriculture*, 3(6), 24-33. [In Persian]
- Naseri-Manesh, A., Rahmani, B., & Monshizadeh, R. (2017). Evaluating the role of agricultural and economic factors in the development of rural entrepreneurship (case study: villages in Ardabil city). *Quarterly of New Attitudes in Human Geography*, 9(3), 181-196. [In Persian]
- North, D.C. (1990). Institution, institutional change and economic performance, Cambridge University Press, New York, NY. <http://doi.org/10.1017/CBO9780511808678>.
- Olalekan, O. O. (2024). Rural Entrepreneurship in the Digital Age: A Systematic Review. *International Journal of Sustainable Rural Development*, 1(1), 1-5. <https://doi.org/10.54536/ijrsd.v1i1.2586>.
- Omidpour, F., Rahmani Fazli, A., & Azizpour, F. (2019). Analysis of structural factors affecting the development of entrepreneurship in rural areas of Delfan County. *Space Economy and Rural Development*, 9(1), 21-40. [In Persian]
- OykuIyigun, N. (2015). What could Entrepreneurship do for Sustainable Development? A Corporate Social Responsibility-Based Approach. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 1 (195), 1226-1231. doi: 10.1016/j.sbspro.2015.06.253
- Polbitsyn, S. N. (2019). Russia's Rural Entrepreneurial Ecosystems. *Economy of Regions*, 1(1), 298-308.
- Rahmanian Koushkaki, M., & Zarei, Y. (2018). Analysis of individual and social structures affecting the development of rural entrepreneurship with emphasis on the agricultural sector of Kamfiroz, Marvdasht County. *Journal of Rural Research*, 9(2), 294-306. [In Persian]
- Raisi, A., Salarzahi, H., & Ahang, F. (2019). Prioritizing factors affecting entrepreneurship growth in rural border areas, case study: former border section of Sarbaz County. *Journal of Border Science and Technology*, 8(1), 77-106. [In Persian]

- Raisi, A., Shihkitash, M., Salarzahi, H., & Valinafs, A. (2016). Identifying and prioritizing factors affecting the development of agricultural entrepreneurship in rural areas (case study: Sarbaz County). *Journal of Entrepreneurial Strategies in Agriculture*, 3(6), 51-58. [In Persian]
- Roobahani, A., Moradi, H., & Abbasi, H. (2020). Explaining the effects of the driving factors of entrepreneurship development in rural tourism destinations (case study: Saman district of Malayer county). *Journal of Research and Rural Planning*, 11(2), 353-364. [In Persian]
- Safari-Ali Akbari, M., & Sadeghi, H. (2017). Analysis of the factors underlying the creation and growth of rural entrepreneurship (Case: Dehdez district in Izeh county). *Space Economy and Rural Development*, 6(2), 97-118. [In Persian]
- Shao, Q., Jiang, C., Li, G., & Xie, G. (2024). Influencing Factors of Sustainable Rural Entrepreneurship: A Four-Dimensional Evaluation System Encompassing Entrepreneurs, Economy, Society, and Environment. *Systems*, 12(10), 360-387. <https://doi.org/10.3390/systems12100387>.
- Shayan, M., Shaemi-Barzaki, A., & Teymouri, H. (2019). The Effect of Prior Knowledge on Entrepreneurial Success with the Mediating Role of Entrepreneurial Awareness (Case Study: Fast Food Businesses in Isfahan City). *Journal of Entrepreneurship Development*, 12(1), 82-100. [In Persian]
- Sheikhi, D., Amir, M., & Ghamari, S. (2023). Analysis of Obstacles and Problems of Entrepreneurship Development in Rural Areas (Case Study: Rural Areas of Tuyserkan Township). *Geography and Territorial Spatial Arrangement*, 13 (48), 1-10. [In Persian]
- Shenge, A., Rashidpour, L., & Rasouli-Azar, S. (2021). Explaining the factors affecting the development of entrepreneurial skills in rural family businesses from the perspective of villagers (Case study: Bukan County). *Journal of Studies of Human Settlements Planning*, 16(1), 139-154. [In Persian]
- Tabares, A., Chandra, Y., Alvarez, C., & Eccobar-Sierra, M. (2021). Opportunity- related behaviors in international entrepreneurship research: a multilevel analysis of antecedents, process and outcomes. *International Entrepreneurship and Management Journal*, 17, 321-368
- Tabibzadeh, M., & Lashgarar, F. (2014). Identifying the requirements for developing entrepreneurial skills of rural women in Qom province. *Agricultural Extension and Education Research*, 6(4), 61-72. [In Persian]
- Taghdisi, A., Hashemi, S., & Hashemi, M. M. (2015). Analysis of effective factors in the fields of entrepreneurship development in rural areas. *Geography and Environmental Studies*, 4(14), 83-98. [In Persian]
- Taghdisi, A., Jamshidi, A., & Najafi, M. (2016). Investigating the factors affecting the development of entrepreneurship in rural production cooperatives in Isfahan city. *Agricultural Extension and Education Research*, 9(2), 61-72. [In Persian]
- Taghipour, A. A., Motlabinejad, F., & Ahmadi, P. (2022). Gender analysis of factors affecting the success of rural entrepreneurship with emphasis on women's perspectives (case study: Amirabad district of Moghan city). *Space Economy and Rural Development*, 11(42), 106-77. [In Persian]
- Taghizadfanid, A., & Shahbazi, H. (2023). Rural entrepreneurship in Mahmoud Abad Khodabande (Zanjan). *Geography and Human Relationships*, 6(2), 298-314. [In Persian]
- Tahmasebi, K., Rezaei, B., & Naderi, N. (2022). Analysis of factors affecting rural women's entrepreneurship in Nahavand County. *Space Economy and Rural Development*, 11(4), 195-212. [In Persian]
- Toosi, R., Jamshidi, A., & Taghdisi, A. (2014). Rural entrepreneurship and determining the factors affecting it (case study: villages in Minudasht County). *Journal of research and Rural Planning*, 3(8), 1-12. [In Persian]
- Wu, J., Li, Y., & Zhang, D. (2019). Identifying women's entrepreneurial barriers and empowering female entrepreneurship worldwide: a fuzzy-set QCA approach. *International Entrepreneurship and Management Journal*, 15(3), 905-928. <https://doi.org/10.1007/s11365-019-00570-z>
- Yaghoubi-Farani, A., Soleimani, A., Movahedi, R., & Eskandari, F. (2013). The Effect of Educational and Institutional Factors on Rural Women's Entrepreneurship (Case Study: Hamadan Province). *Journal of Entrepreneurship Development*, 6(2), 115-134. [In Persian]
- Yasuri, M., & Norouzi-nejad, M. (2021). Qualitative meta-analysis of dimensions of rural entrepreneurship development. *Women in Development and Politics*, 19(1), 21-41. [In Persian]
- Zahmatkesh-Momtaz, J., Afrahteh, H., Riahi, V., & Ghadiri-Masoum, M. (2023). Modeling Institutional Factors Affecting Entrepreneurship Development (Case Study: Nesa Rural District in Karaj County). *Space Economy and Rural Development*, 12(4), 1-20. [In Persian]
- Zandieh, S., Sarafizadeh Ghazvini, A., Alamtabriz, A., & Sukhdari, K. (2021). Developing the Rural Entrepreneurship Model in Iran through Studying the Mediating Role of Rural Empowerment. *Village and Development*, 24(96), 141-169. [In Persian]
- Zarei, S. H., Ahmadpour, A., & Charmchian-Lengroudi, M. (2013). Factors affecting the development of entrepreneurship in rural women's cooperatives in Mazandaran province. *Cooperation and Agriculture*, 2(7), 79-100. [In Persian]
- Zolfaghari, A., & Ghanei, N. (2024). A meta-analysis of obstacles to rural women's entrepreneurship in Iran. *Community Development (Rural-Urban)*, 16(1), 167-185. [In Persian]